ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի թերթ

ԼՈՒՅՍ Է ՏԵՍՆՈՒՄ 1993 Թ. ՓԵՏՐՎԱՐԻՑ 5 (149) 9 Մայիսի 2000 թ.

ՄՈԼՈՐԱԿԸ ԹԵՎԱԿՈԽՈՒՄ Է ՆՈՐ ՀԱԶԱՐԱՄՅԱԿ

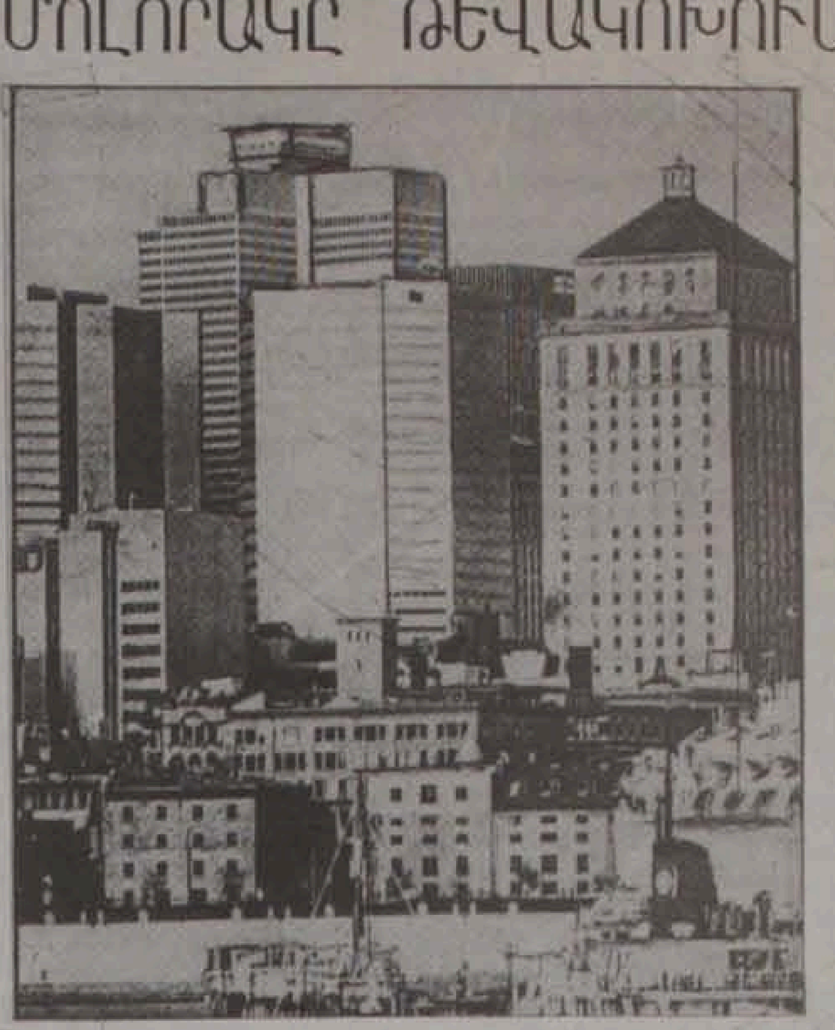

Մոնրեալը նշեց իր 350-ամյակը: Փայտաշեն խրճիթներ, փոքրիկ լաստանավեր, շինարարության համար՝ կացնով անտառահատում: Այսպես դիմավորեց կանադական ցուրտ երկիրը եվրոպացի առաջին գաղթականներին: Մոնրեալը այժմ երկնաքերերի, ճարտարապետական համարձակ մտահղացումների կենսագործման քաղաք է:

ՄՈԼՈՐԱԿՆԵՐԻ ՇՔԵՐԹԸ

Մայիսի 5-ին տիեզերքում «շքերթ» էր. Արեգակնային համակարգի մոլորակները շարվեցին մի գծի վրա: Ու թեև նման դեպքերում չեն բացառվում աղետները, «Աստված» այս անգամ էլ բարեգութ եղավ մեր հանդեպ:

ԹԱՓԱՌԱՇՐՋԻԿԸ

«Մանիլացի սպանող» էլեկտրոնային վիրուսը արդեն մեկ միլիարդ դոլարի վնաս է հասցրել աշխարհի համակարգչային ցանցին:

ՕԼԲՐԱՅԹԸ ԴԺԳՈՀ Է

ԱՄՆ պետքարտուղար Մ. Օլբրայթը ծայրահեղ սուր կերպով է արտահայտվել ամերիկացի դիվանագետների հասցեին՝ տեղեկության պահպանման գործում թույլ տրված վրիպման առնչությամբ: «Ես խիստ զայրացած եմ: Ինձ չեն հետաքրքրում ձեր դիվանագիտական ընդունակությունները: Եթե դուք արհեստավարժություն չեք դրսևորում անվտանգության ոլորտում, ապա դա ծախողում է»,— հայտարարել է Օլբրայթը:

Վերջին ժամանակներս ԱՄՆ դիվանագետները կորցրել են մի քանի գրպանի համակարգիչներ, որոնցում գաղտնի տեղեկություններ կային: Անցյալ տարվա վերջին ԱՄՆ պետդեպարտամենտի շենքում լսող սարքեր էին հայտնաբերվել: Դրանց տեղադրման կասկածանքով իշխանությունները երկրից արտաքսել էին ռուս դիվանագետին:

Պիզայի աշտարակը ուղղվու՞մ է...

Պիզայի աշտարակի մասին շատ է գրվել, շատ կինոնկարներ են պատմել շինարարական այդ «թերության» մասին՝ ներկայացնելով այն որպես հրաշալիք: Բայց ահա իտալական իշխանությունները որոշել են շտկել ժամանակին թույլ տված սխալը: Աշտարակը իր հին դիրքին վերադարձնելու համար ինժեներական տարբեր առաջարկների մրցույթ էր հայտարարվել:

Մինչդեռ այն ուղղվում է: Այսպիսի եզրակացության հանգան մասնագետները, որոնք ստուգում էին 58 մետրանոց զանգակատան փրկության ուղղությամբ տարվող աշխատանքների ընթացքը: Աշտարակի թեքվածությունը, որ կազմում էր մոտ 4 մետր, նվազել է 5 միլիմետրով:

Տարբեր երկրների հարյուրավոր մասնագետներ երկար ժամանակ գլուխ էին կոտրում 12-րդ դարի այդ եզակի հուշարձանը կործանումից փրկելու համար: Աշտարակը գոտևորեցին 10 հզոր ճոպաններով և չժանգոտող պողպատի 8 օղակներով: Սակայն Պիզայի աշտարակը շարունակում էր թեքվել և ցանկացած պահի կարող էր շուռ գալ: Երկար քննարկումներից հետո հավանություն տրվեց բրիտանացի գիտնական, Լոնդոնի համալսարանի պրոֆեսոր Ջոն Բարլանդի նախագծին:

Անգլիացին առաջարկում էր աշտարակի հիմքի տակից հանել հողի մի քանի շերտ: Նրա կարծիքով դա կստիպի աշտարակին սահել և աստիճանաբար ինքն իրեն ուղղվել: Աշխատանքները, որ գնահատվում էին 25 միլիոն ֆունտ ստեռլինգ, սկսվեցին անցյալ տարվա փետրվարին: Հիմքի տակի հողի շերտը «քաշում են» 6 մետր խորությամբ տեղադրված 12 խողովակներով: Աշխատանքները նախատեսված է ավարտել այս տարվա գարնանը:

ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ ՄԵՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ՆԿԱՐԱԳՐԻ ՄԱՍԻՆ

Կան ժողովուրդներ, որոնք քիչ են հետաքրքրվում իրենց անցյալով: Որքան էլ տարօրինակ է, այդպիսիներից են ֆրանսիացիները: Այդ է վկայում ֆրանսիացի պատմաբան Մ. Բլոկը: Կարծես թե այս ցավով են տառապում նաև ռուսները: Այլ խոսքով, մեծ ազգերը կարողանում են իրենց թույլ տալ մոռանալ պատմական հիշողությունը:

Մինչդեռ փոքր ժողովուրդներին բնորոշ է առանձնահատուկ հավատարմությունը իրենց պատմությանը, այն ամեն կերպ մեծարելու ձգտումը: Եվ սա հասկանալի է:

Իրենց փոքրաթվությունը և և դրանով պայմանավորված քաղաքական-տնտեսական անշան դերը աշխարհում փոխհատուցելու նպատակով, կամա թե ակամա նրանք փորձում են շռայլորեն պսակազարդել սեփական էթնիկ նկարագիրը՝ վկայակոչելով մշակութային և պատմական իրական ու մտացածին արժեքներ:

Փոքրաթիվ ժողովուրդների մեջ դժվար է գտնել ավելի պատմականացված ազգ, ինչպիսին հայերն են: Այսօրվա հայը, որքան էլ գործնական է կյանքում, այնուամենայնիվ, մտքերով ուղղակիորեն դարձած է պատմությանը: Եվ հենց այնտեղ է նա փորձում գտնել իր ազգային կենսակերպի տանջող հարցերի պատասխանը: Հայի ուղեղը մշտապես շաղափում է միտքը պատմական հանգամանքների ճակատագրականության մասին, որի հետևանքով նրա պատմական հայրենիքի մեծ մասը խլվեց ժողովրդից: Նրա հոգին մորմոքում է այն, որ Արարատը՝ Հայաստանի հավերժական խորհրդանիշը, մինչև այսօր գերի է սահմանի այն կողմում: Սա զուտ հայկական ցավ է, որը պետք է հասկանալի լինի նաև ոչ հային: Ինչ կապրեր անգլիացին, Լոնդոնի բնակիչը, եթե ամեն օր տեսներ Թեմզան՝ գիտակցելով, որ այն չի պատկանում իր երկրին: Կամ ռուսի համար հանկարծ պարզվեր, որ Մոսկովյան Կրեմլը ուրիշ պետության սեփականություն է:

Հացի բանականությունն ու սիրտը երբեք չեն հաշտվի 1915 թվականի ողբերգության հետ: Ցավոք, միայն սրանով չի ավարտվում անարդարության չարագուշակ շղթան: Հայը պատմականորեն կողոպտված է: Նա ափոփանք է փնտրում իր հեռավոր պատմության խորքերում, բայց այնտեղ էլ չի գտնում այն: Եվ մի՞թե ափոփանք կարող է լինել այն, որ ոչ մի քրիստոնյա ժողովուրդ այնպիսի տառապանքներ չի կրել հավատի համար, ինչ բաժին է ընկել հային: Ամբողջ 1700 տարի այդ փորձություններին վերջ չի եղել:

Եվ ինքնին արդեն հրաշք է, որ դարեր շարունակ ասպատակություններին զոհ դարձած, հետևողականորեն բնաջնջման վտանգի ենթարկված ժողովուրդը, այնուամենայնիվ, ապրել է: Չի խնայել նրան նաև բնությունը: Դրա օրինակն է Սպիտակի 1988 թվականի դեկտեմբերյան կործանարար երկրաշարժը՝ դարերի շղթայում ոչ պակաս ավերիչ երկրաշարժերից մեկը: Մի խոսքով, պատմությունը հայ ժողովրդի համար, մանավանդ ոչ վաղ անցյալի, որ բաժին ընկավ 20-րդ դարին, դա չսպիացող և անվերջ մրմռացնող վերք է:

Հայը հպարտանում է իր պատմությամբ, թեկուզ և այն լի է ողբերգական իրադարձություններով: Հպարտանում է նրանով, որ ծանրագույն փորձությունների պահին նա ափարար պաշտպանել է ապրելու իր իրավունքը, դիմագրավել մեծաթիվ, մինչև ատամները զինված թշնամիներին:

Տնքացող, ասպատակություններից բզկտված երկրում նա ստեղծել է մարտական իր դրուժինաները, իր բանակը, ծնել անձնվեր ու հանդուգն պարտիզանական առաջնորդներ, իմաստուն զորահրամանատարներ:

Հայը հպարտանում է իր մայրենիով, հավատարմությամբ իր դավանանքին, իր մշակութային ավանդույթներով, իր կերտած տաճարներով, որմնաքանդակներով, խաչքարերով, հազարամյա ձեռագիր մատյաններով, որոնց մեջ անմահացել են հայ հոգու ու մտքի բարձրագույն թռիչքը, իմաստասիրական ու գիտական մտքի հայտնագործությունները, բանաստեղծների և նկարիչների անմահ արարումները: Այդ կերպ նա հպարտանում է նաև ուշ ժամանակների իր գրականությամբ, արվեստով, ժամանակին համահունչ հասարակական մտքի զարգացմամբ:

...Սակայն սեփական պետականության բազմադարյան բացակայությունը բացասական դեր է խաղացել հայի նկարագրի պատմական էվոլյուցիայի համար: 600-ամյա օտարի լուծը հայի մեջ խմորել են որոշակի անտարբերություն ինքնապաշտպանության նախազգուշական միջոցների նկատմամբ և ինչ-որ հնազանդություն ճակատագրին:

Այս ցավը կործանարար է եղել պատմության ամենաբախտորոշ պահերին: Ազգային նկարագրի այդ դրսևորումը՝ հայի զենք չսիրելը, ճակատագրական եղավ 20-րդ դարի առաջին քսանամյակում: Իհարկե, բնավորության այս գիծը վկայում է խաղաղասեր լինելու մասին: Սակայն միաժամանակ խոսում է ապշեցուցիչ անհոգության, տիրողների արդարամտության նկատմամբ միամիտ հավատի, պետական իշխանության արդարադատ լինելու մասին: Եվ սա անգամ այն ժամանակ, երբ այդ կառավարողները (ինչպես եղավ դարի սկզբին) նախապատրաստվում էին հրեշավոր հաշվեհարդար տեսնել մի ողջ ժողովրդի նկատմամբ և վերջիվերջո իրականացրին այն:

Եվ եթե չլիներ հային շատ բնորոշ այս գիծը, դեռ հայտնի չէ, կկարողանային, արդյոք, թուրքերը իրականացնել ցեղասպանությունը: Համենայն դեպս, զոհերը կլինեին ավելի քիչ: Իրենց բնավորության այդ արատավոր կողմի մասին գրել են հենց իրենք՝ հայերը: Մի դիտողունակ հեղինակ, բնութագրելով արևմտահային, նշում է, որ տեսնելով, թե ինչպես է իր քթի տակ զինվում դարավոր թշնամին, ջանասիրաբար կշարունակի հարըստացնել իր կահկարասին, կնոջ և դստրերի մատները զարդարել գոհարներով և չի էլ մտածի՝ զենք առնել, որ հարկ եղած դեպքում կարողանա պաշտպանել իրեն և իր ունեցվածքը, կնոջ ու աղջիկների պատիվը:— Սա,— ասում է նա,— խոց է, որով տառապում են այն ժողովուրդները, որոնք դարերի ընթացքում տվորել են ոչ թե ապավինել իրենց ուժին, այլ տիրողների գթասրտությանն ու բարյացակամությանը:

Ըստ էության, մոր կաթի հետ հայ մանկան մեջ չէր ներարկվում իր պետությունը, իր զենքի պատիվը պաշտպանելու միտքը: Մոր կաթի հետ նրան տրվում էին լոկ ընդհանուր պատկերացումներ պատվի, բարոյականության, արժանապատվության, քրիստոնեական գթասրտության և ազնվության մասին: Իհարկե, սրանք էլ քիչ արժեքներ չէին: Եվ դրա համար, որտեղ էլ որ կռվել է հայը՝ վրացական թագավորների բանակում, Գրյունվալդի ճակատամարտում թե ռուսական բանակում, ֆրանսիական դիմադրության շարքերում թե մեկ այլ կռվում, էլ չասած Մեծ հայրենականի խրամատները, ամենուր նա իրեն դրսևորել է լավագույն կողմերով, հերոսացել է ու աչքի ընկել: Ի դեպ, ինչո՞ւ հատկապես Հայրենական պատերազմը դարձավ հայի զինվորական սխրանքի պսակը: Որովհետև այստեղ նրան շարժող ուժը խորը հայրենասիրությունն էր, բացի ընդհանուր հայրենիքից, նա պաշտպանում էր նաև սեփական հայրենիքը, որը երկար դարերից հետո ձեռք էր բերել պետականություն: Թեկուզ և այն խաթարված էր ստալինիզմով, լիարժեք չէր, բայց այնուամենայնիվ՝ պետություն էր:

80-ական թվականների վերջերի իրադարձությունները անպայման հաստատում են վերն ասվածի ճշմարտությունը: Ադրբեջանական սահմանում իրադրության սրվելու հետևանքը եղավ բնակչության կողմից զենքի զանգվածային բռնագրավումը: Անշուշտ, ինքնապաշտպանության նպատակով ծավալված այս շարժումից օգտվեցին նաև հանցագործ տարրերը: Սակայն, հասկանալի է, այս իրողության էությունը դա չէ:

Իր գլխին ծառացած ըսպառնալիքին դիմագրավելու համար հայը ձեռնարկեց համարժեք միջոցներ: Սակայն հենց որ անմիջական վտանգը անցավ, զենքը սկսեցին վերադարձնել:

Մենք ասացինք, որ հայը սիրում է իր պատմությունը և լեզուն: Սակայն բուն Հայաստանում կարելի է հանդիպել ոչ քիչ հայերի, որոնք ըստ էության, չգիտեն իրենց մայ-

(Շարունակությունը՝ 2-րդ էջում)

ՆՈՐԻՑ ԵԿԱՎ ՄԱՅԻՍԸ

Նորից եկավ մայիսը. աքանչելիորեն գեղեցիկ, շռայլորեն գունեղ, թարմ ու կենարար: Հասուն գարնան այս ամիսը մեզանում վաղուց արդեն բարու ու լույսի կողմից չարի և բռնության դեմ տարած հերոսական հաղթանակների հիշողություններ է ոգեկոչում և փթթում են մեր հոգիները՝ սնվելով այն հաստատ հավատով, որ ոչ մի ննենգ բռնություն երբեք անպատիժ չի մնում...

Կրկին վերհիշում ենք Հայրենական մեծ պատերազմը, երբ ֆաշիստական հիվանդագին մոլուցքով ոգեշնչված ճիվաղների մի բազմություն տենչում էր ստրկացնել մարդկությանը և դրան հասնելու համար զարհուրելի ոճիրներ էր սփռում իր ճանապարհին: Հիշում ենք նաև 1945 թվականի մայիսի 9-ը, երբ աշխարհի առաջավոր մարդկության, այդ թվում նաև մեր ժողովրդի զավակների հերոսական պայքարը հրեշների դեմ պսակվեց հաղթանակով և չարը ծնկեց...

Հիշում ենք սրանից դարեր առաջ՝ 451 թ. մայիսին, Ավարայրի դաշտում պարսկական կանոնավոր զորքերի դեմ մարտնչող, մահն իմացյալ անդավանանք կյանքից գերադասող, իրենց «խաչով» և «լույսով» սրբագործված սրով բռնակալների դեմ տարած մեր ժողովրդի բարոյական հաղթանակը, որը պատմական այդ ժամանակահատվածում վճռեց հայ ժողովրդի հայ մնալու խնդիրը...

Ցավով հիշում ենք արդեն 20-րդ դարի սկզբին մեր ժողովրդի պատմության ամենաողբերգական դրվագները, երբ թուրք բարբարոսները մարդկության պատմության մեջ առաջին անգամ «ցեղասպանություն» բառը գրում էին միլիոնավոր հայերի արյունով: Սակայն հպարտությամբ հիշում ենք նաև այդ ոճրագործության դեմ ընդվզած մեր ժողովրդի մայիսյան փառահեղ-հաղթական հերոսամարտերը Սարդարապատում, Բաշ Ապարանում, Ղարաքիլիսայում...

Կրկին հիշում ենք և փառաբանում արցախյան ազատամարտի մեր հերոսներին, ովքեր իրենց արյան ու շշմեցուցիչ հերոսության շնորհիվ 1992 թ. մայիսի 9-ին ադրբեջանական հրոսակներից ազատագրեցին մեր շքեղ Շուշին, ինչը արմատապես փոխեց արցախյան պատերազմի ընթացքը և նպաստեց այդ պատերազմում մեր ժողովրդի հաղթանակին:

Այսօր հիշելով պատմական այս փայլուն հաղթանակները, ակամա մտածում ենք. զուգադիպություն է, արդյո՞ք, որ դրանք բոլորն էլ տեղի են ունեցել մայիսին, թե՞ ինչ որ օրինաչափ խորհուրդ կա դրանում: Դժվար է ասել: Պարզ է մի բան. մեր ժողովուրդը իր բնության, լեռների, այգիների նման ծաղկում, հերոսանում է գարնան գալու հետ ու գարնան նման:

Ա. ԱՍԼԱՆՅԱՆ

ՏԵՍԱԿԵՏ

Մահվան և կյանքի խաչմերուկներում

Այս նյութը կարող է թվալ ձեզ ծանոթ և տրամաբանական, բայց շատերին այն թըվալու է արտառոց և ոչ սովորական, հնարավոր է, որ ոմանք այն չընդունեն, ոմանց դա թվա զավեշտական: Կարող է ստեղծվել կարծիք, որ այն անհեթեթություն է, ոչ մեկին ոչ պետքական, անհիմն կամ հնարովի մի նյութ: Ամենայն լրջությամբ ասում եմ ձեզ, որ սա կարծիք է, տեսություն՝ առայսօր անտեսված, չուսումնասիրված, բայց բնական երևույթ, բնության կարևորագույն օրինաչափություն, որն իր մեջ տրամաբանական իմաստ և հետաքրքրություն է պարունակում:

Կենսաբանության և բժշկության որոշ բաժիններ, ինչպիսիք են սաղմնաբանությունը, մանկաբարձությունը, ուսումնասիրում են պտղի զարգացումը հղիության 9 ամիսների ընթացքում՝ նրա վերափոխումները, դիրքը, խաղը, կյանքի նշանները: Իսկ եթե ավելի մանրամասն ասենք, բժշկության այդ բնագավառն ուսումնասիրում է, թե ինչպես է սերմնարջիով բեղմնավորված ձվաբջիջը կիսվում, և հետագա տրոհումների ընթացքում ինչքան է մեծանում նորանոր բջիջների միջև եղած տարբերությունը: Պտուղը անցնում է զարգացման մի շարք փուլեր՝ մինչև որ ստանում է մարդու կերպարանք՝ իր միլիոնավոր տարանույթ բջիջներով, օրգաններով, հյուսվածքներով: Որոշ բջիջներ երախայի ծնվելուց հետո էլ շարունակում են տրոհվել, իսկ մի մասը՝ ոչ: Որոշ բջիջներ ստանում են իրենց վերջնական տեսքը, իսկ ոմանք՝ միջանկյալ, և հետագա կյանքի ընթացքում են ստանում իրենց վերջնական կառուցվածքը:

Ամենահետաքրքիրն այն է, որ մեկ անհատի մոտ, նրա ցանկացած բջջի կորիզում, գտնվում է տվյալ անձի ձևավորման մինույն ամբողջական պլանը, մինույն նախագիծը, մինույն գիրքը, մինույն գենոմը, ուղղակի տարբեր հյուսվածքների բջիջներում բացված են այդ գրքի տարբեր էջեր, առկա է այդ էջերի տարբեր համակցություն:

Սակայն ինչպե՞ս է որոշվում, թե տվյալ բջջում այդ գրքի ո՞ր էջը պետք է աշխատի, ո՞ր էջը պետք է փակվի, ո՞րը բացվի: Ի՞նչ ուժեր են կառավարում այդ գործընթացը: Մինույն գենոմի՝ նույն նախագծի, նույն գրքի առկայությունը զարգացող սաղմի բոլոր բջիջներում դեռևս վերջնականապես չի բացատրում բազմացման ընթացքում բջիջների միջև առաջացող և խորացող տարբերության պատճառը:

Այս հարցին ուղղակի կապված է քաղցկեղի ֆենոմենը: Քաղցկեղ կնշանակի «ընդհանուր» բջիջների անսպասելի, չնախատեսված, անկառավարելի բազմացում մարդու օրգանիզմի այն մասում, որտեղ այն կամ ընդհանրապես չպետք է բազմանար, կամ պետք է տրոհվեր միայն որոշակի կառավարելի պայմաններում: Իսկ ի՞նչ վատ բան կա դրա մեջ, թող բազմանան իրենց համար ինչքան ուզում են: Բանն այն է, որ արագ բազմացող բջիջները շատ մեծ քանակությամբ սննդի կարիք ունեն և բազմանալով՝ նրանք չեն ստեղծում իրենց սնուցող ապահովող ինֆրաստրուկտուրա՝ արյունատար անոթների համակարգ: Արդյունքում՝ բուռն բազմացող բջիջների օջախը վեր է ածվում արագ աճող սֆերայի ուռուցքի, արագ բազմացող բջիջների կոնգլոմերատի, որի մակերևույթային շերտը իրենից ներկայացնում է գիշատիչ, արագ բազմացող բջիջներ, որոնք տարածվելով դեպի առողջ հյուսվածքները՝ իրենց ճանապարհին խժռում են ամեն ինչ և կլանելով նրանց սնունդը՝ հյուծում ու սնդմում են նրանց, իսկ ուռուցքի մեջտեղում սննդի անբավարարության պատճառով արագ տրոհվող ուռուցքային բջիջները ոչնչանում են, և այնտեղ տեղի է ունենում ուռուցքային հյուսվածքի մահացում, քայքայում, փտում, նեխում, որի արդյունքում առաջանում է օրգանիզմի ընդհանուր թունավորում, որն էլ դառնում է քաղցկեղով հիվանդների մահվան պատճառներից մեկը:

Ուռուցքային բջիջները տվյալ օրգանիզմի հարազատ բջիջներն են, սակայն անկառավարելի դարձած բջիջներ:

Ահա մի պրոբլեմ ևս, մի հարց, որի վերջնական պատասխանը՝ հավանաբար կպարզվի նախորդ հարցի պատասխանը գտնելուց հետո:

Բժշկության մեջ գոյություն ունի նաև մահ հասկացությունը, նրա շատ հակիրճ բնորոշումը, իհարկե, և նրան հարող վիճակները: Իմ կարծիքով, մահ հասկացությունը բավականին անհիմն է արժանացել այդպիսի ոչ խորը և միակողմանի ուսումնասիրության մեր այսօրվա բժշկության կողմից, քանի որ միայն անբուժելի հիվանդությունները չէ, որ բերում են անժամանակ մահվան, այլև մահանում են նաև երիտասարդները՝ անսպասելի և կայծակնային հիվանդություններից, ինչպես նաև լրիվ առողջ մարդիկ՝ դժբախտ պատահարներից:

Ինձ թվում է՝ սա դեռ լավ չուսումնասիրված այն բնագավառն է, որտեղ կարելի է գտնել բժշկության դեռ բաց շատ հարցերի պատասխանը:

Մահը, որպես օրենք, հիմնականում առաջանում է գլխուղեղի մաս կազմող երկարավուն ուղեղում գտնվող շնչառության և անոթաշարժ կենտրոնների կաթվածից կամ նրանց գործունեության խանգարումից: Իսկ այդ կաթվածն ու արգելակումը առաջանում են տարբեր պատճառներից՝ հիվանդություններից, թունավորումներից, վնասվածքներից, թթվածնի և սնուցման անբավարարությունից: Տասնյակ տարիների ուսումը, գիտելիքների կուտակումը, աշխարհայացքի և բնավորության ձևավորումը, անհատի ինֆորմացիոն դաշտը, ստեղծագործական աշխատանքը, առաջընթացի և ուսումնասիրության ձգտումը, արվեստ, արհեստ, սեր, ընտանիք, աշխատանք, հայրենիք, ծննդավայր: Ի՞նչ է լինում այս հասկացությունների հետ մահից հետո: Արդյո՞ք անհետ կորչում է այս ամենը: Ստացվում է անտրամաբանական մի բան: Այն խթանը, որ մարդու կենսագործունեության ընթացքում առաջացնում է մտքի և գիտակցական տարրի քանակական կուտակումներ և վերածվում նոր որակի, մահվան հետ կորչում ու ընդհատվում է:

Անհայտ կենսաբանական էներգիայի պահպանման օրենքի խախտում չէ՞ սա:

Ահա ուշադրության արժանի ևս մի պրոբլեմ: Ես այս երկու պրոբլեմն անվանեցի

(Շարունակությունը՝ 2-րդ էջում)

Վասիլե Կոնտա. հայազգի գիտնականը

Լրանում է 19-րդ դարի անվանի դեմքերից մեկի, ռումինացի օրենսգետ, հրապարակախոս, պետական-քաղաքական գործիչ, ուսուցչապետ և փիլիսոփա, հայազգի Վասիլե Կոնտայի ծննդյան 155-ամյակը:

Նրա կենսագրությունը ապշեցուցիչ մանրամասնությամբ նկարագրել է ռումին մտավորական Օգոստ Մինարը իր 1200 էջանոց մի ստվար հատորում:

Վասիլե Գրիգորեի Կոնտան (Գոնտա, Քոնթա) ծնվել է 1845 թ. նոյեմբերի 15-ին Բեսարաբիայի Քահուլ գյուղում (այլ աղբ. Գինդըրաունում), որ և անցել է նրա մանկությունը: Հայրը՝ Գրիգորե Գոնտան (Գրիգոր Կոնտայան) եղել է [illegible] տեր քահանա:

Որդուն կրթություն տալու նպատակով 1854 թ. ընտանիքով տեղափոխվել են Թըրկուլ-Նեամց գյուղաքաղաքը, ուր 9-ամյա Վասիլեն սկսել է հաճախել նախակրթարան:

1858 թ. դպրոցը 4 տարում ավարտելուց հետո հայրը նրան տանում է Յասսի (Յաշ) և ընդունում Միհայլենի ակադեմիան:

Այստեղ 1860 թ. Վասիլեն ծանոթանում է հռչակավոր դերասան Լուպեսկուի հետ, և ընդհատելով ուսումը, մտնում նրա թատերախմբի մեջ, որպես հուշարար:

Երկու տարի թատրոնում աշխատելուց հետո, որոշում է կրկին նվիրվել գիտությանը:

1862 թ. ընդունվում է Յասսիի համալսարանը: Ուսումնառության ավարտին գրում է ավարտական թեզ, որում էլ առաջին անգամ ի հայտ է գալիս Կոնտայի հանճարը:

Իր ուսումնասիրության մեջ նա հայտնում է մի շարք տեսակետներ, որոնք մինչ այդ հայտնել էր մեծանուն անգլիացի փիլիսոփա Հերբերտ Սպենսերը, որի գործերին, սակայն, ինքը անծանոթ էր, դրանք ֆրանսերեն թարգմանված չլինելու պատճառով:

1869 թ. բարեգործական մի ընկերության հովանավորությամբ Կոնտան ուսանում է Անտվերպենի համալսարանի առևտրական բաժնում: Միաժամանակ հաճախում է Բրյուսելի համալսարանի իրավագիտության բաժինը և կարճ ժամանակամիջոցում՝ 1872 թ., ավարտելով երկու դասընթացները, ստանում է իրավագիտության դոկտորի գիտական աստիճան:

Որոշ ժամանակ ֆրանսերեն է դասավանդում Գենտի համալսարանում:

Այնուհետև ուսուցչություն անելու հրավեր է ստանում Յասսիի առևտրական վարժարանի կողմից: Սակայն մերժում է հրավերը, քանի որ նպատակ է ունենում մեկնել Անգլիա, Գերմանիա, Իտալիա՝ ուսումնասիրելու այդ երկրներն ու նրանց լեզուն:

Օտարության մեջ նյութական միջոցների պակասը (բարեգործական ընկերության տըրված գումարները չէին բավարարում անգամ նվազագույն ծախսերը) և սկսված ծանր հիվանդությունը ստիպում են նրան վերադառնալ Յասսի:

Այստեղ որպես իրավաբան ստանձնում է մի քանի դատեր անցկացնել, սակայն տեսնելով, որ օրենքը միշտ գործում է աղքատների ու խեղճերի դեմ, լքում է իրավաբանական ասպարեզը:

Գալիս են տխրության ու լքումի օրերը... Շրջապատի կողմից չհասկացված ու չընդունված Կոնտան խզում է հարաբերությունները մարդկանց հետ ու ապրում մենակյացի կյանքով:

Այս ընթացքում նա գրում է իր մի շարք երկերը, որոնք լույս են տեսնում ֆրանսերեն: Դրանք են.

«Ճակատագրապաշտության տեսությունը», «Տեսակների ծագումը», «Տիեզերական տատանումների տեսությունը», «Մատերիալիստական մետաֆիզիկայի ակնարկներ», «Աշխարհի կազմավորման առաջին սկզբունքները»:

Կոնտայի աշխատությունները, զեկուցումները, հոդվածները, պառլամենտական ճառերը, իրավաբանական ուսումնասիրությունները, կանոնադրությունները և նամակները վկայում են հեղինակի բազմակողմանի զարգացածության և առաջադիմական հայացքների մասին: Գրել է նաև բանաստեղծություններ:

Հայտնի ռումին մտավորականները, որոնցից են Նեկրուցցին և Ալեքսանդրին, առանձին հիացմունքով են արտահայտվել նրա անձի և ստեղծագործությունների մասին:

1877 թ. հունիսի 20-ին Բուխարեստում կայացած քվեարկությամբ ամենաշատ քվեները ստանալով Կոնտան կրթական իշխանությունների կողմից նշանակվում է Յասսիի համալսարանի քաղաքացիական իրավունքի բաժնի ուսուցչապետ (պրոֆեսոր), և այս պաշտոնում մնում չորս տարի:

1881 թ. կրկին քվեարկությամբ և առավելագույն քվեով նա հրավիրվում է Բուխարեստի համալսարան, սակայն մերժում է հրավերը՝ չցանկանալով վնասել իր այն երկու ուսուցչապետ բարեկամներին, որոնք կարող էին պաշտոնանկ լինել:

1879—81 թթ. Կոնտան նվիրվում է հրապարակախոսությանը և մի խոլ պայքար ընկըրում «ազատական» կուսակցության դեմ:

1879 թ. անկախականների կուսակցությունից Մոլդովայի կողմից ընտրվում է ռումինական պառլամենտի անդամ: Ահա այստեղ նա ապրում է իր կյանքի ամենափայլուն շրջանը: Պառլամենտում նա այնպիսի ճառեր է արտասանում, որոնք հիացնում են նույնիսկ թագավորին: Նախարարապետ Իոնել Բրատիանոն տեսնելով պառլամենտում Կոնտայի տիրապետող ուժը, փորձում է նրան ընդգրկել իր կուսակցության մեջ, առաջարկելով ժողովրդական լուսավորության նախարարի պաշտոնը: Եվ Կոնտան 1880 թ. դառնում է նախարար: Ընդամենը մեկ տարվա ընթացքում նա կազմում է երկրի լուսավորության վերակառուցման օրինակելի և առաջադիմական ծրագիր:

Սակայն շուտով ծայր են առնում նրա հակառակորդների պայքարն ու սադրանքները և նա դրանից վիրավորված ու ծանր հիվանդությունից ընկճված, 1881 թ. հրաժարվում է նախարարի պաշտոնից և ստանձնում Գերագույն դատարանի դատավորի պաշտոնը, որում ևս երկար չմնալով, մեկնում է Իտալիայի Պիզա քաղաքը:

Մի քանի ամսից վերադառնում է հայրենի Ռումինիա և 1882 թ. ապրիլի 21-ին մահանում 37 տարեկան հասակում: Նրա աճյունը ամփոփված է Յասսիի «Հավերժություն» գերեզմանոցում, շիրիմին կանգնեցված է մի շքեղ հուշարձան:

Ռումինացիները հանձինս Վասիլե Կոնտայի տեսնում են 19-րդ դարի իրենց ամենամեծ ազգային դեմքերից մեկին, այնպիսին, ինչպիսիք են հայազգի Միհայ Էմինեսկուն, Կրեանգան և Ռոզետտին: Նրա մասին հիացմունքի ու դրվատանքի խոսքեր են ասել Օ. Լիբերմանը, Ջ. Լըպորքը, Ջիլերը, Լ. Բյուխները, Է. Հեկկելը, Հ. Սպենսերը, Չ. Դարվինը և այլոք, որոնց հետ Կոնտան նամակագրություն է ունեցել:

Վասիլե Կոնտան իրավամբ համարվում է ռումինական փիլիսոփայության հայրը:

Լինելով մատերիալիստ փիլիսոփա, նա իր եզրակացությունները հիմնում էր բնագիտության տվյալների վրա, հատկապես Լայելի, Լամարկի, Դարվինի, Հեկկելի տեսությունների վրա: Ըստ նրա, բնությունը նախորդում է գիտակցությանը: Ասել է թե մարդու գիտակցությունը երկրորդային է, ածանցված: Առաջադրելով համընդհանուր պատճառականության գաղափարը, այն վերագրել է նաև մարդու հոգեկանին, ինչը բնորոշել է որպես մարդու նյարդային համակարգի գործունեության ֆունկցիա:

Մարդու ճանաչողական ընդունակությունն ու կարողությունը նա համարում էր անսպառ, ինչպես և բուն իրականությունը: Ըստ նրա՝ գիտելիքներն ստացվում են պրակտիկայի կողմից, որի տակ նա հասկանում էր լաբորատոր փորձարկումն ու անձնական փորձը: Նա մարդու զգայությունն ու ընկալումը համարում էր ճանաչողության առաջին, անմիջական աստիճան, իսկ մտածողությունը՝ երկրորդ, միջնորդավորված աստիճան, որն արտացոլումն իրականացնում է զգայության տըվյալների միջոցով:

Կոնտայի մատերիալիզմը զգալի ազդեցություն է գործել Ռումինիայի 19-րդ դարի երկրորդ կեսի հասարակական-քաղաքական մտքի զարգացման վրա:

Վասիլե Կոնտան ունեցել է հայ աշակերտներ: Իր աշխատություններում խոսել է Հայաստանի ու հայերի մասին:

Պատրաստեց հոգեբույժ
Հարություն ՄԻՆԱՍՅԱՆԸ

ՆԱ ԻՆՏԵԼԻԳԵՆՏ ԷՐ Ի ԲՆԷ...

Տոհմական ազնվականներ շատ են եղել: Հիմա կան թե չկան՝ չգիտեմ: Եղել են նաև տոհմական մտավորականներ, օտար բառով՝ ինտելիգենտներ (իհարկե, սա էլ լատիներենից է գալիս): Հիմի էլ կան, բայց մեզանում նրանց թիվը սպառնալիորեն փոքրանում է:

Նրանցից էր արվեստաբան Կարեն Քալանթարը՝ մեր ակադեմիայի արվեստի ինստիտուտի երկարամյա և հարգված գիտական աշխատակիցը, որ այս տարվա առաջին օրը հրաժեշտ տվեց կյանքին՝ 72-ը չլրացած: Անվերապահորեն ճանաչված կինոգետ էր նա, տոհմական մտավորական: Նրա պապը՝ Ալեքսանդր Քալանթարը, «Մշակ» թերթի խմբագիրն էր: Հայրը՝ Լևոն Քալանթարը՝ նշանավոր բեմադրիչ, Սունդուկյանի անվան թատրոնի հիմնադիրը և հիանալի թատերագետ (ես բախտ եմ ունեցել այդ գիտուն մարդու սանը լինելու Երևանի թատերական ինստիտուտում): Ավագ եղբայրը՝ Ալեքսանդր Քալանթարը, էսթետիկայի լավ մասնագետ էր և հայտնի շախմատիստ (Կարենն էլ հայտնի շախմատիստ էր, վարպետության թեկնածու):

Գործի բերումով ես Կարենի հետ շփումներ շատ եմ ունեցել (նա «Լիտերատուրնայա գազետա»-ի սեփական թղթակիցն էր Հայաստանում, բաժնի վարիչ՝ Հայպետհրատում, Կինոստուդիայի սցենարական բաժնի վարիչը), իսկ ամենից ավելի՝ երբ նա մեր ինստիտուտի գիտական աշխատակիցն էր շատ տարիներ:

Մշտապես և ամենուրեք՝ նույն բարեկիրթ, լրջախոհ, նրբանկատ, նրբամիտ, նույնիսկ զգուշամիտ մարդ: Կարենն ինտելիգենտ չէր ձևանում, այդպիսին էր ի բնե: Ասենք, ինտելիգենտ ձևանալ հնարավոր էլ չէ: Այդ կարծիքին էր իմ սիրելի և մեծ համարում ունեցող գրականագետ Դմիտրի Լիխաչովը, որ վախճանվեց անցյալ տարի՝ հասնելով խոր ծերության: Այդ խորամիտ մարդն ինտելիգենտի իր բնորոշումն ուներ՝ մի քանի կետ: Դրանցից վերջինն ամենից ինքնատիպն է, որ մտքիցս չի հեռանում և հաճախ եմ մտաբերում: Թող թույլ տրվի, քանի որ տեղն եկել է, մի անգամ էլ մտաբերել: Նա ասում էր, թե ամեն ինչ մի որոշ ժամանակ կարելի է ձևանալ, խաբեբան՝ ազնիվ մարդ, ժլատը՝ շռայլ, չար մարդը՝ բարի և այլն, բայց ինտելիգենտ ձևանալ չի կարելի, պարզապես հնարավոր չէ: Իմ կողմից կուզենայի ավելացնել՝ թաքցնել նույնպես անհնար է: Դա երևում է անխուսափելիորեն, ինչպես երևում էր Կարենի պահվածքի, քայլվածքի, խոսվածքի, նաև գրվածքների մեջ: Դրա կնիքը կա նրա մեծաթիվ աշխատությունների, գրքերի, խոհագրությունների վրա (իմ կարծիքով, ԽՈՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ բառը ճիշտ և լավ է արտահայտում ԷՍՍԵ բառի իմաստը):

Այդ կնիքը կա նաև այն խոհագրության վրա, որ տպագրվում է թերթի այս համարում:

Լևոն ՀԱԽՎԵՐԴՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի տնօրեն

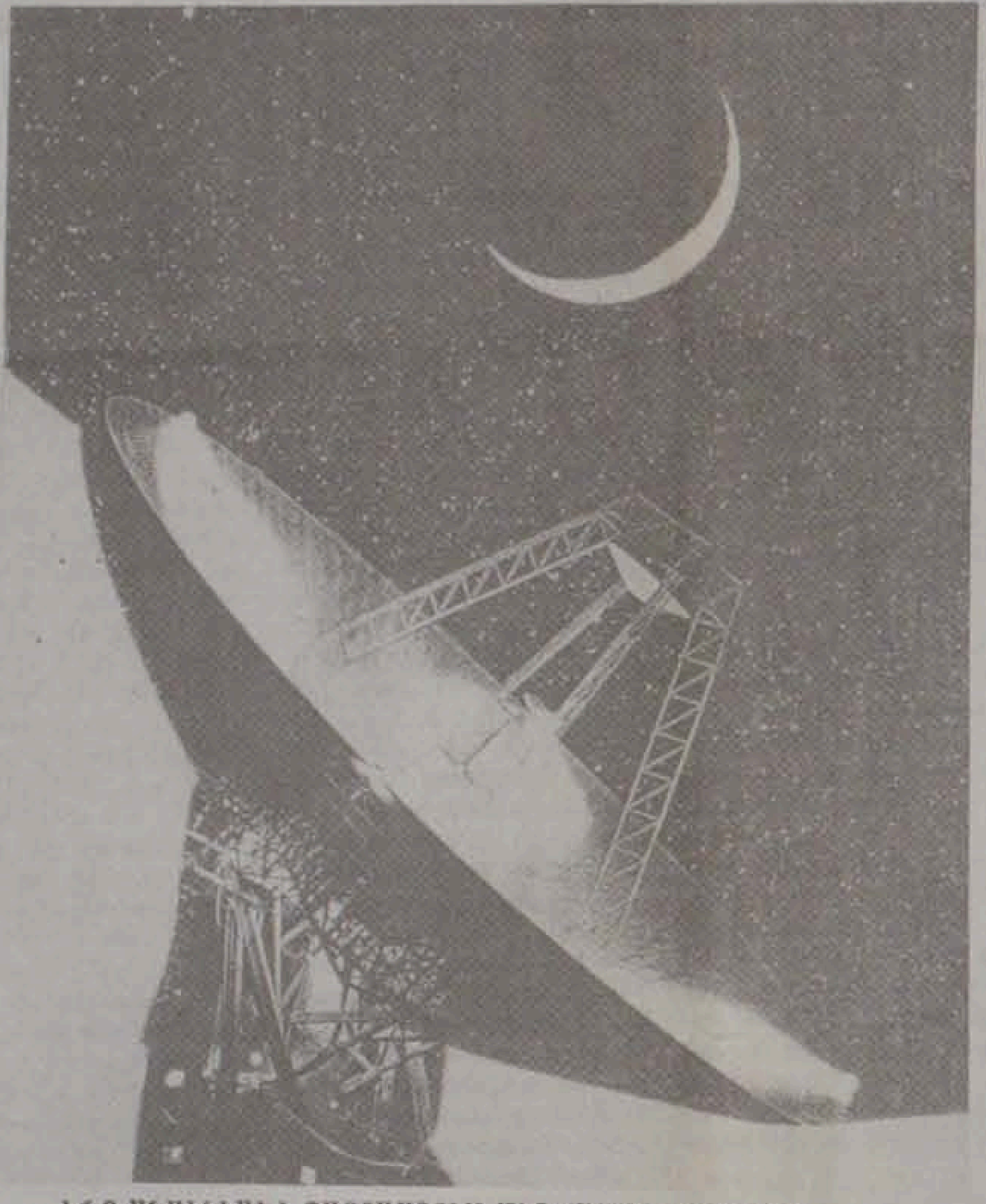

ԻՆՉ ԱՆԱԿՆԿԱԼ Է ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ ՄԵԶ ՀԱՄԱՐ ՏԻՆԶԵՐՔԸ

Մահվան և կյանքի խաչմերուկներում

(Սկիզբը՝ 1-ին էջում)

ծննդյան և մահվան առնչվածներ:

Կարծում եմ, որ այն դիտարկումները ու վիճակագրական տվյալները, որ հավաքեցի այս վերջին տարիների ընթացքում, ինչ-որ չափով լույս կսփռեն վերոհիշյալ պրոբլեմների վրա: Օրինաչափությունը հայտնաբերել և այն անձնական նախաձեռնությամբ ուսումնասիրել եմ իմ աշխատանքային պրակտիկայի ընթացքում, որը հիմնականում կապված է մանուկների և նրանց ծնողների հետ: Մի քանի ծնողների պատմածներ վկայում էին, որ իրենց երեխայի ծնունդը հիմնականում կապված է եղել մոտիկ հարազատի, հիմնականում՝ պապի, տատի կամ վերջիններիս ծնողների հիվանդության և մահվան հետ: Առաջին այդպիսի դեպքը կապված էր մի կնոջ հետ, որը բերել էր ինձ մոտ իր տասը տարեկան հիվանդ որդուն: Երեխային իմ կողմից ցույց տրվեց բժշկական օգնություն, որից հետո մայրը գանգատվեց իր ապրուստից, քանի որ որդու ծննդյան օրերին նա կորցրել էր ամուսնուն ու ստիպված էր ինչ-որ կերպ մեծացնել երեխային մենակ՝ նորմալ աշխատանք չունենալու պայմաններում: Երբ, այնուհետև, հաջորդ մի քանի ամիսների ընթացքում նույնատիպ երևույթներ բազմիցս կրկնվեցին, ես, կասկածներս վերացնելու և վիճակագրական տվյալները շատացնելու համար, ինքս ընկերացա հետաքրքրվել նորածին երեխաների ծնողներից, թե արդյո՞ք մոտակա ժամանակներում չի մահացել նրանցից որևէ մեկի հարազատը կամ ազգականը: Հետազոտության, հարցումների արդյունքները ապշեցուցիչ էին: Ես հայտնաբերել էի ինձ համար մինչ այդ անհայտ և իմ իմացած բժշկական օրենքներով անբացատրելի մի երևույթ, բնական-հասարակական մի հստակ ու աններքելի օրինաչափություն: Իմ նյութը հիմնված է մոտ երեք հարյուր դեպքի ուսումնասիրության տվյալների վրա: Իմ կողմից հարցում արված ծնողների մեծ մասը հիշում և նշում էին, որ հղիության ընթացքում կամ, ավելի ստույգ, հղիանալուց երկու ամիս առաջից սկսած մինչև ծննդաբերությունից երկու ամիս հետո ընկած ժամանակահատվածում նրանցից մեկը կորցրել է կամ հարազատին, կամ մոտիկ ազգականին:

Առաջին եզրակացությունը, որին ես հանգեցի, այն է, որ նոր կյանքի սկիզբը, նոր երեխայի ծնունդը անվիճելի կերպով փոխկապակցված է արդեն եղած կյանքի, կոնկրետ և ռեալ մարդու կյանքի ավարտի, մահվան հետ:

Երկրորդ եզրակացությունն այն է, որ ժամանակային առանցքի վրա նոր մարդու ծննդյան պահը կարող է հեռացված լինել ազգականի մահվան պահից ընդհուպ մինչև մեկ տարի ժամանակով, այսինքն՝ ձվաբջջի բեղմնավորումը կամ կնոջ հղիությունը կարող է սկիզբ առնել ազգականի մահից մեկ տարի հետո կամ ազգականի կորուստը կարող է լինել երեխայի ծնվելուց մեկ տարի հետո:

Երրորդ եզրակացությունը, որ մահվան ամենաշատ դեպքերը համընկնում են սաղմի 7—8-րդ ամսվան, այսինքն՝ մահվան ամենաշատ դեպքերը հանդիպում են, երբ կնոջը մինչև ծննդաբերելը մնում է մոտ 40 օր:

Չորրորդ՝ մահացողը մեծ մասամբ հարազատ է կամ մոտիկ ազգական, բայց հանդիպում են նաև ոչ մոտիկ ազգականի մահվան դեպքեր: Հանդիպում են մահվան դեպքեր նաև ոչ արյունակից հարազատի, այսինքն՝ խորթ մոր կամ հոր, խորթ պապիկի կամ տատիկի, անգամ փեսայի, հարսի, քենակնոջ մահվան դեպքեր:

Հինգերորդ՝ կարևոր նշանակություն ունի նաև ծնվողի և մահացողի տարածքային կապը, այսինքն՝ ծնվողի և մահացողի իրարից հեռու կամ իրար մոտիկ գտնվելու պարագան: Եվ չնայած իմ ուսումնասիրություններում կան դեպքեր, երբ մահացող ազգականը բնակվել է ծնվողից հազարավոր կիլոմետրեր հեռու՝ երկրագնդի մյուս ծայրում, որպես օրենք, մահվան պահին ծննդկանը՝ հղի կինը, գտնվում է մահացող ազգականից ոչ շատ հեռու:

Վեցերորդ՝ մեծ հավանականությամբ մեկ երեխայի ծնվելու պայմաններում մահանում է մեկ մարդ, ոչ միձվանի, երկվորյակի ծնվելու դեպքում՝ հիմնականում երկու ազգական:

Յոթերորդ՝ կյանքի ընդհատման անմիջական օբյեկտիվ պատճառ կարող է լինել ցանկացած մահաբեր պրոցես, այսինքն՝ հիվանդություն, խոր ծերություն, թունավորում, դժբախտ պատահար, սպանություն և այլն:

Հիվանդություններից ամենահաճախ հանդիպում են սրտամկանի ինֆարկտը, ուղեղի կաթվածը, քաղցկեղը:

Լինում են դեպքեր, երբ թվում է, թե իրականությունը ոչ լրիվ է համապատասխանում իմ ձևակերպմանը, բայց դա ավելի շուտ խոսում է ձևակերպման ոչ վերջնական տեսքի և ոչ թե երևույթի հնարովի լինելու մասին:

Առաջին հայացքից տարօրինակ թվացող իմ հայտնագործությունը կարող է պրակտիկ նշանակություն ունենալ մեր ժողովրդի համար: Ո՞վ գիտե, գուցե մեր նախնիների հզորության գաղտնիքը թաքնված էր նման օրինաչափությունների քաջ գիտակցման և նրանց կիրառման մեջ: Հայաստանում բնակվող յուրաքանչյուր ոք (ես էլ նրանց թվին եմ պատկանում), ով չի ուզում հեռանալ հայրենիքից, ձգտում է և փորձում է որևէ կերպ երկիրը դուրս բերել ճգնաժամից: Կարծում եմ, որ միայն հրազենի կամ միջուկային զենքերի մեջ չէ տվյալ երկրի հզորությունը, այլ նաև կենդանի և անգամ մահացած էակների հոգևոր ու հոգեբանական ուժի մեջ է:

Շատ երիտասարդներ և երիտասարդ զույգեր, թողնելով իրենց ծնողներին և մեծահասակ հարազատներին, հեռանում են հայրենիքից՝ չհետաքրքրվելով նրանց ապագայի մասին: Ազգի արժեքների մեջ մտնում են ոչ միայն լեզուն, մշակույթը, կենդանի սերունդը, այլև մահացած նախնիները, անգամ նրանց շիրիմները, մասունքները, նրանց հիշատակը:

Ազգը կարող է ուծացման ենթարկվել ո՛չ միայն անվերադարձ ձուլվելով այլ ազգերի հետ, ոչ միայն կորցնելով իր լեզուն, մշակույթը, այլև հեռու գտնվելով իր մահացող մեծահասակներից: Մարդիկ պետք է հոգ տանեն իրենց մեծահասակներին, հետևաբար՝ իրենց հաջորդ սերունդին, քանի որ այդ խնամված մեծահասակներն են իրենց հաջորդ սերնդի գոյության, առողջության և վեհ հայացքների գրավականը:

Տեսակը կորչում է, երբ մեռնողը չգիտի, թե ում է հանձնում էստաֆետը: Մեծահասակներն էլ, անպատճառ, պետք է մտածեն իրենց մըտքերի մաքրության մասին, եթե ցանկանում են ունենալ արժանի և հարատևող սերունդ, որը մեր ազգին շատ է անհրաժեշտ:

Վահան ՄՆԱՑԱԿԱՆՅԱՆ
Բժշկական գիտությունների թեկնածու

ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ ՄԵՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ՆԿԱՐԱԳՐԻ ՄԱՍԻՆ

(Սկիզբը՝ 1-ին էջում)

րենի լեզուն, առավել ևս պատմությունը: Խոսքը խոսակցական, առօրյա կենցաղում օգտագործվող լեզվի մասին չէ: Եթե դու կարողանում ես բացատրվել, դա դեռ չի նշանակում, թե՝ գիտես լեզուն:

Սակայն, անգամ ինչպես հարկն է չիմանալով իր լեզուն, չզգալով նրա նրբությունները ու գեղեցկությունը, աղճատելով ու աղտոտելով այն, հայը, այնուամենայնիվ, խոնարհվում է նրա առջև և սիրում մայրենին: Նա գիտի և պաշտում է հայերեն այբուբենը հայտնագործողին, սիրում և սքանչանում է իր լեզվի գրերով, նրանց գծագրությամբ, քանի որ համոզված է, որ հենց լեզուն և գիրն են օգնել ժողովրդին ապրել ու գոյատևել: Կարելի է անգամ ասել, որ հայը սիրում է ոչ այնքան իր լեզուն, որքան ինքնին գաղափարը իր լեզվի: Մոտավորապես այդպիսին է վիճակը նաև պատմության հարցում: Ամեն մի հայ չէ, որ լավ գիտի իր պատմությունը: Սակայն ո՞վ է ասել, որ սիրելու համար պարտադիր է լավ իմանալ: Ամեն քայլափոխի կյանքը վկայում է հակառակը: Մի՞թե երեխաները սկսում են իրենց ծնողներին սիրել միայն այն բանից հետո, երբ լավ ուսումնասիրում ու ճանաչում են նրանց: Հայը իր պատմությունը սիրում է նրա համար, որ այն իր սեփական պատմությունն է: Նա կարող է չիմանալ պատմության շատ-շատ իրադարձություններ ու իրողություններ, սակայն նա մանկուց հասու է եղել նրա ընդհանուր ուղղվածությանը, իմացել այդ պատմության փառավոր ու ողբերգական էջերը, նրա պաթոսն ու իշխող ոգին: Եվ նա շնորհակալ է պատմությունից նրա համար, որ ինքը ինքն է, և որ իր երեխաները՝ իր երեխաներն են:

Այդ պատմության շատ իրողություններ և դրվագներ տառապանք են հարուցում նրա մեջ, անգամ զայրույթ և ատելություն, սակայն մի՞թե մեզ համար թանկ առարկայի մեջ մենք սիրում ենք բացարձակապես ամեն ինչը: Ավելին, հայերը բավականաչափ ինքնաքննադատաբար են վերաբերվում հենց իրենց և իրենց պատմությանը, և այդ ինքնախարազանման համար կան հիմքեր: Ըստ որում, հաճախ հենց դրանք սիրո յուրահատուկ դրսևորում են:

Իմ հայրենակիցներից մեկը, վրդովված Երևանում տեղադրված ճարտարապետական ինչ-որ անճաշակ նորույթի կապակցությամբ, երկար նայելուց հետո ասաց. «Գիտես, մեր քաղաքում ինձ դուր է գալիս նույնիսկ այն, ինչ... դուր չի գալիս»: Այս պարադոքսալությունը շատ բնորոշ է հայի նկարագրին: Գուցե թե այս նույնը իրենց մասին կարող էին ասել նաև ուրիշ ժողովուրդների ներկայացուցիչները: Սակայն մեզ համար անժխտելի է, որ հայի սերը հանդեպ իր պատմությունը, լեզուն կամ որևէ այլ բան, ամենևին կույր սեր չէ, որովհետև հայը, որքան էլ կողմնակալ լինի, երբեք չի կորցնում օբյեկտիվությունը: Նրա սերը հաճախ տանջալից է, անգամ տառապալից: Եվ նեղմտությունը իրենի, ազգայինի նկատմամբ հեշտ չի տրվում նրան, սակայն, գրեթե միշտ հաղթանակում է: Եվ սա գալիս է նրա գենետիկ արմատներից:

Հայերը ոսկի ձեռքեր ունեն, նրանք հմուտ շինարար են, քարտաշ ու ոսկերիչ, և ընդհանրապես՝ հրաշալի արհեստավորներ: Նրանք ձեռներեց են, հեշտությամբ հարմարվում են նոր միջավայրին ու պայմաններին: Նրանց խելքի, հնարամտության ու գործարար հատկանիշների մասին բազում անեկդոտներ կան: Ըստ որում, դրանց մեծ մասը հորինում են հենց իրենք, հայերը: Եվ եթե դրանք գլուխգովանություն են, ապա դա փոխհատուցված է նրանով, որ հայը ստեղծում է նաև անեկդոտներ, որոնք իրեն ներկայացնում են ոչ շահեկան տեսանկյունից:

Հաճախ կարելի է լսել, որ հայը խորամանկ է: Իհարկե, լինում են նաև խորամանկ հայեր: Սակայն մեծ մասամբ հայերը զգացմունքային, դյուրաբորբոք, անմիջական և կըրքոտ ժողովուրդ են, հատկանիշներ, որոնք այնքան էլ ներդաշնակ չեն հաշվենկատության և խորամանկության հետ: Հայը դյուրահավատ է և հակված դեպի ռոմանտիկ երևակայական երազները:

Հայի համար կարծես բնորոշ է անուշադրությունն ու քամահրական վերաբերմունքը հասարակական օգտագործման վայրերի նկատմամբ: Ահա բնութագրող մի մանրամասն. հայի տանը մշտապես անբասիր մաքրություն է, կարգուկանոն, ամեն ինչ փայլում է, սակայն նրա բնակարանի շեմից դուրս, շենքի մուտքի աղտոտվածությունը նա կարող է չտեսնել և հանդուրժել:

Հայը կյանքում մեծ մասամբ անկազմակերպ է: Օրինակ, հերթ կանգնելը նրա համար տառապանք է: Եվ ոչ թե նրա համար, որ հերթը համարում է նվաստացուցիչ իր համար, այլ որովհետև պարզապես անհամբեր է: Եթե հայը խորամանկում է, ապա մանր-մունր առիթներով: Եվ ահա խորամանկելով հերթից դուրս որևէ բան առնելը ամեն մի հայի համար սնեռուն ձգտում է:

Այն հանգամանքը, որ զրկված լինելով պետականությունից, հայը դատապարտված էր անընդհատ պայքարել իր գոյատևման համար, մի կողմից կոփել է նրա կենսունակությունը ու հարմարվողականությունը, մյուս կողմից՝ լրջորեն արգելակել նրա զարգացումը քաղաքակիրթ մյուս ժողովուրդների համեմատությամբ: Դարերով բնաջնջել են ժողովրդի գենոֆոնդը: Լիովին ոչնչացվել է հայ արիստոկրատիան: Մորթել են ազգի ծաղիկը: Եվ ինչպես միշտ լինում է՝ զոհվել են լավագույնները:

...Թող տպավորություն չստեղծվի, թե մենք հակված ենք իդեալականացնել հայկական բնավորությունը՝ ընդգծելով նրա լոկ շատ թե քիչ անմեղ թերությունները: Ինչպես ամեն մի ժողովրդի մոտ, մեր պատմության մեջ էլ եղել են ոչ քիչ դավաճաններ, նախանձի և խարդավանքի բազում դրսևորումներ: Եվ ինչպես ամենուր, մեր ներքին կյանքն էլ եղել է բարու հավերժական պայքարը չարի դեմ:

Հայերին համարում են ինդիվիդուալիստներ, և սա, ըստ էության, ճշմարիտ է: Չանդրադառնալով պատճառներին (որոնք կարծես թե պետք է շատ թե քիչ պարզ դառնային մինչ այժմ արված դատողություններից), նշենք, որ հայի անհատական գործունեության արդյունքները, որպես կանոն, շատ ավելի բարձր են կոլեկտիվ գործունեության արդյունքներից: Օրինակ, սպորտի անհատական ձևերի մեջ հայերը բավական մեծ հաջողությունների են հասել, իսկ կոլեկտիվ ձևերում՝ ոչ:

Երբեմն նույնիսկ սկսում ես մտածել, թե «թիմ» հասկացությունը հակացուցված է հայի բնավորությանը: Առօրյա կյանքում հայի համար դժվար է ենթարկվել որևէ մեկի կամքին, մանավանդ, եթե դա իր հայրենակցի կամքն է: Նույնքան դժվար է նրա համար ընդունել որևէ մեկի գերազանցությունը, իր գործողությունները ներդաշնակել ընդհանրական շահերի հետ: Նա գրեթե միշտ համոզված է, որ ինքը ավելի խելոք է, կամ, ծայրահեղ դեպքում, ոչնչով պակաս չէ ամենախելոքից և որ կարող է ավելի վատ չղեկավարել, քան իր պետը: Եվ եթե զգուշության նկատառումներով հայը վախեցել է պետի դեմ բացահայտ գործել, միևնույն է, կռիվը բորբոքվել է նրա մտքում, դա նրան զրկել է հանգստից, որը, բնականաբար, այսպես թե այնպես արտահայտվել է նրա վարքագծում...

Խորհրդային Միության փլուզումից հետո նորանկախ Հայաստանում ստեղծված վիճակը՝ սոցիալական անտանելի պայմանները, թշվառությունը, գործազրկությունը, զանգվածային արտագաղթը, համատարած հիասթափությունը, կարծես թե, պիտի այլևս հոգևոր և ֆիզիկական ուժեր չթողնեին նախանձելու պետին կամ որևէ այլ մեկին: Թվում էր, թե այսօր հայի համար գլխավորը պետք է լինի պահպանել իր աշխատանքի տեղը (եթե այն կա), կերակրել երեխաներին և մի կերպ գոյատևել: Իսկ մնացածը պետք է մղվեր հետին պլան, դառնար ոչ էական: Սակայն, ինչպես երևում է, ազգային բնավորությունը շատ ավելի հաստատուն է, քան ժամանակավոր դժվարությունները: Թեկուզև ինչ-որ չափով ձևափոխված, հայի բնավորության այդ գիծը կա, իսկ դրսևորումները պոռթկուն են, կրքոտ և անգամ հիստերիկ:

Ինքներս մեզ, մեր արժանիքներն ու թուլությունները ճանաչելը կենսականորեն անհրաժեշտ է, որպեսզի չսխալվենք, որպեսզի հստակ որոշենք նպատակը և հաստատ ընթանանք առաջ: Մենք շատ բան արել ենք առանց մտածելու՝ ղեկավարվելով պահի թելադրանքով, առանց մտածելու հետևանքների մասին:

Խոսքը վերաբերում է երկարաժամկետ ծրագրի մասին՝ նախատեսված տասնամյակների համար: Այն պետք է լինի ազգի լավագույն ուղեղների, նրա մտավոր և հոգեկան առկա ընդունակությունների կոլեկտիվ արդյունքը:

Ազգային զարգացման համընդհանուր ծրագիրը պետք է պարունակի հստակ պատասխաններ գլխավոր հարցերին՝ ո՞վ ենք մենք և ի՞նչ ենք ուզում, ինչի՞ ենք մենք ձգտում: Ո՞վ է այսօրվա հայը և ինչպիսին ենք մենք նրան ուզում տեսնել ապագայում:

Այն պետք է լինի համապարփակ, խորն ու մանրակրկիտ մտածված նպատակների և միջոցների ծրագիր:

Կարեն ՔԱՂԱՆԹԱՐ
«Նովոյե վրեմյա»
(Կրճատումներով)

ՆՈՐԻՑ ԵԿԱՎ ՄԱՅԻՍԸ

Չորս հանդիպում մարշալի հետ

Ես այն բախտավոր մարդկանցից եմ, որին հաջողվել է մի քանի անգամ հանդիպել մեր փառապանծ մարշալ Հովհաննես Բաղրամյանին և մանավանդ՝ զրուցել նրա հետ: Ու թեև տասնամյակներ են անցել, իմ մեջ անջնջելի է նրա զարմանալի հայկական դեմքը, ձայնը, բարի ու գերող ժպիտը:

Իմ առաջին հանդիպումը տեղի ունեցավ Մեծ հայրենականի տարիներին, 1943 թվականի սկզբներին: Ծառայում էի Մոսկվայի Կույբիշևի շրջանի աշխարհազորային դիվիզիայի երրորդ գնդում, որպես քիմիական ծառայության պետ:

Մի օր դիվիզիայի քիմիական ծառայության պետի հետ ինձ կանչեցին բանակի շտաբ: Այնտեղ միայն տեղեկացանք, որ 4 այլ հրամանատարների հետ մեզ պետք է ընդունի բանակի հրամանատարը:

Մտանք ներս: Գեներալի ձայնը առույգ էր, խոսքը՝ հստակ և հասկանալի:

— Վաղը մեր և հարևան բանակները անցնելու են հարձակման: Քիմիական ծառայությունների առջև խնդիր է դրվում վաղ լուսաբացին ծխաքողարկել գծերի դիրքերի առջև ընկած գետի ամբողջ երկարությունը և այն պահպանել մոտ երկու ժամ: Միատուփերը ձեզ մոտ կբերվեն գիշերվա ընթացքում: Հանձնարարությունը պա՞րզ է,— հարցրեց հրամանատարը և դրական պատասխան ստանալով, ավարտեց խորհրդակցությունը:

Բոլորս ոտքի ելանք: Բանակի հրամանատարը, հրաժեշտից առաջ մեկ-մեկ սեղմեց բոլորիս ձեռքերը: Ինձ մոտենալով, նա երկար և ուշադիր նայեց դեմքիս:

— Այ տղա, հա՞յ ես, որտեղացի՞ ես, ինչպե՞ս ես ընկել Մոսկվայի աշխարհազորային դիվիզիա:

Ես արդեն գիտեի, որ բանակի հրամանատարը մեր հայրենակիցն է, նշանավոր գեներալ Իվան Բաղրամյանը և, անկեղծ ասած, շատ էի հպարտ դրա համար:

Աշխատելով երկար չզբաղեցնել հրամանատարին և մի քիչ էլ քաշվելով, պատմեցի, որ հոկտեմբերին ավարտելով Վորոշիլովի անվան քիմիական 4-ամյա դասընթացները, լեյտենանտի կոչումով և որպես օդաչու (Երևանի պետական համալսարանում սովորելու տարիներին միաժամանակ սովորել էի օդաչուական դպրոցում և ստացել օդաչուի որակավորում) ինձ ծառայության ուղարկեցին Ուկրաինա՝ որպես ավիացիոն գնդի քիմիական ծառայության պետ: Մի խումբ շրջանավարտներով արդեն պատրաստվում էինք մեկնել Մոսկվայից, երբ մեզ կանգնեցրին ու հարցրին՝ ովքեր ենք: Իմանալով, որ օդաչուներ ենք և գնում ենք Ուկրաինա, ասացին.

— Մեզ օդաչուներ պետք չեն, նստեք մեքենա և եկեք մեզ հետ.

Մեզ տարան Նորաֆամինսկ քաղաքը, որտեղ ձևավորվում էին Մոսկվայի աշխարհազորային դիվիզիաները և նշանակեցին տարբեր գնդերում, որպես քիմիական ծառայության պետեր: Այդտեղ էլ ծառայում եմ առ այսօր,— ավարտեցի պատմությունս:

Ասացի նաև, որ Հայաստանից եմ, Գորիս քաղաքից, ավարտել եմ Երևանի պետական համալսարանը:

Գեներալը ժպտաց, սեղմեց ձեռքս ու ասաց.

— Ուրախ եմ, որ հայրենակիցս ծառայում է իմ հրամանատարության տակ: Քեզ լավ պահիր, լեյտենանտ, և կռվիր հայի նման:

Շնորհակալությամբ հրաժեշտ տվեցի ժպտերես գեներալին, և հավատացեք՝ անսահման հպարտ էի:

Առաջադրանքը լավ կատարեցինք: Բանակների շարժումը աննկատ մնաց թշնամուց, և դա էլ որոշեց սրընթաց հարձակման ելքը:

•°•

Հայրենական մեծ պատերազմի հաղթական ավարտից տարիներ անց, ստեղծվեցին աշխարհազորային դիվիզիաների վետերանների կազմակերպություններ: Հաճախ էի հրավիրվում Մոսկվա՝ մասնակցելու միութենական հավաքներին: 1965 թվականի մայիսին ստացա հերթական հավաքի հրավերը: Ներկայացա գրասենյակ և ձևակերպեցի փաստաթղթերս: Անսպասելի գրասենյակ մտավ մարշալ Բաղրամյանը: Բոլորս ոտքի կանգնեցինք: Կազմակերպության քարտուղարը ինձ ցույց տալով, ասաց.

— Ընկեր Մարշալ, ձեր հայրենակիցն է, ճանաչեցի՞ք:

Մարշալը զննող հայացքով նայեց ինձ և ժպտալով ասաց.

— Մենք հին ծանոթներ ենք, պատերազմի ժամանակ ենք հանդիպել,— ասաց զորահրամանատարը և ամուր սեղմելով ձեռքս, հարցուփորձ արեց:

Ապա Մարշալը քարտուղարից ուզեց մեր կազմակերպության նորաստեղծ կրծքանշանը, իր ձեռքով ամրացրեց կրծքիս, ապա ստորագրեց փաստաթուղթը և ասաց.

— Շնորհավորում եմ կրծքանշանի ստացումը, բարձր պահի՛ր մեր բանակի փառքն ու անունը:

•°•

1966 թվականն էր: Մարտի սկզբին ընկերոջս հետ մասնակցում էի աշխարհահռչակ հայ գիտնական, ակադեմիկոս Նորայր Սիսակյանի հուղարկավորությանը:

Դագաղը դուրս բերեցին ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի նախագահության շենքից: Սգո թափորի մեջ, հանկարծ կողքիցս լսեցի խոսակցություն՝ լոռեցու բարբառով: Նայեցի, մեր կողքից քայլում էին Հայաստանի պետպլանի նախագահ Մ. Խաչատրյանը և մեր սիրելի Մարշալ Բաղրամյանը: Լոռեցու բարբառով խոսողը կարճահասակ մի մարդ էր:

Հետաքրքրությունս զսպել չկարողացա և հարցրեցի.

— Ներեցեք, ընկեր Խաչատրյան, ո՞վ է այն լոռեցին:

Մարշալը լսեց ձայնս, նայեց իմ կողմը և բարևելով, ասաց:

— Այ տղա, Միրզոյան, չե՞ս ճանաչում, մեր ազգի պարծանքն է, ավիացիայի գեներալ-գնդապետ Արտեմ Միկոյանը:

•°•

1982 թվականի սեպտեմբերի 21-ն էր: Նստած էինք Մոսկվայի «Ռոսսիա» հյուրանոցի համարներից մեկում: Միացրի հեռուստացույցը՝ լսելու վերջին լուրերը: Այդ օրը վախճանվել էր մեր սիրելի Մարշալը:

Կյանքումս երբեք լաց չեմ եղել: Այդ օրը լաց եղա, առաջին անգամ: Մեծ հարազատ էի կորցրել:

Երկու օր հետո հազարավոր մարդկանց հետ, լուռ ու տխուր քայլում էի մարշալի սգո թափորի շարքերում: Դա իմ չորրորդ, բայց կորստի խոր կսկիծով լի հանդիպումն էր մեծ զորավարի հետ:

Սամվել ՄԻՐԶՈՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ պատերազմի, աշխատանքի, զինված ուժերի վետերանների խորհրդի նախագահ, Ինֆորմատիզացիայի միջազգային ակադեմիայի ակադեմիկոս, պրոֆեսոր

Կես դար տպարանում

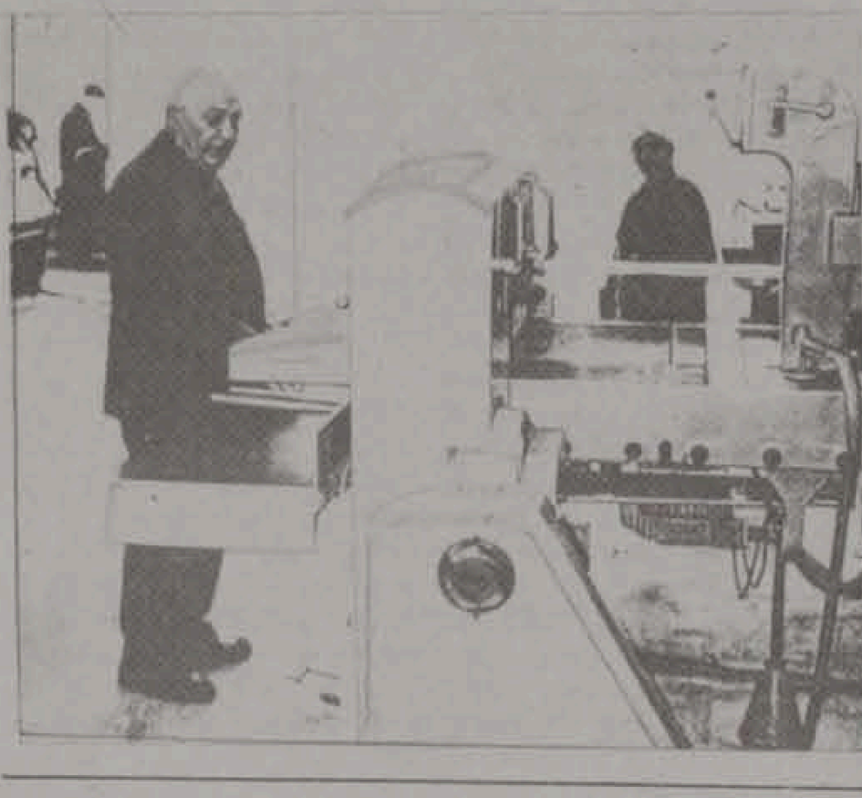

Լրացավ ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչության տպարանի տնօրեն Լենդրոշ Ազիզբեկյանի աշխատանքային գործունեության 50-ամյակը: Ակադեմիական հրատարակչության արտադրության բազմաբնույթ ու պատասխանատու գործին նվիրաբերված մարդկային կյանքի պատկառելի մի դրվագ, որը սկսվելով ինքնահաստատման որոնումներով և անցնելով կյանքի մատուցած անակնկալ փորձությունների միջով, ի վերջո կայացել է որպես կենսաձև ու դարձել տարիների փորձով իմաստնացած ու այս կյանքում իր դերը հաստատապես գտած հասուն, մտածող մարդու կյանքի իմաստ և նպատակ:

Ծնվել է 1926 թվականին՝ Էջմիածնի շրջանի Հայթաղ գյուղում: Ավարտել է Սամաղարի միջնակարգ դպրոցն ու 1944 թվականին զորակոչվել զինվորական ծառայության: Հիմա դժվար է կռահել, թե ինչպիսին կլիներ նրա ապագան, եթե 1945 թվականին նա ծառայության չուղարկվեր Հայկական Թամանյան եռակի շքանշանակիր հրաձգային դիվիզիայի «Կարմիր զինվոր» թերթի խմբագրություն, որպես գրաշար: Սա տպագրական գործի հետ Լենդրոշ Ազիզբեկյանի առաջին հանդիպումն էր և հազիվ թե երիտասարդ զինվորը այն ժամանակ մտածեր, որ այն ճակատագրական էր լինելու իր կյանքում, և որ դրվել էր իր ապագա աշխատանքային գործունեության հիմնաքարը: Ճակատագիրը, Լ. Ազիզբեկյանի փոխարեն, իր վրա էր վերցրել այս կյանքում նրա տեղն ընտրելու նախաձեռնության պատասխանատվությունը և դրանում վերջինս համոզվեց, երբ 1950 թվականին ավարտվեց նրա զինվորական ծառայության ժամկետը: Պատերազմը նոր էր վերջացել և կյանքը մարդկանց անտանելիորեն դժվար էր տրվում. պետք էր աշխատել: Եվ Լ. Ազիզբեկյանը դիմում է այն մասնագիտությանը, որին ինքը արդեն տիրապետում է. «Կարմիր զինվոր» թերթի խմբագիր Սիմոն Նալբանդյանի միջնորդությամբ նրան աշխատանքի են ընդունում այն ժամանակ դեռ նոր կազմավորված ՀԽՍՀ ԳԱ Երևանի տպարանում որպես գրաշար:

Այսպես է սկսել իր աշխատանքային գործունեությունը այսօր արդեն ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչության տպարանի տնօրեն Լենդրոշ Ազիզբեկյանը: Սկսել է որպես շարքային գրաշար, իսկ հետո նրան նկատել են, որովհետև չի կարող աննկատ մնալ աշխատանքը մի մարդու, ով գիտե իր գործին նվիրվել. 1952 թվականին Լ. Ազիզբեկյանը արդեն տպարանի տնօրենի տեղակալն էր, 58-ին՝ ԳԱ հրատարակչության տեխնիկական խմբագիրը, 60-ին նույն հրատարակչության գրաշարական արտադրամասի վարիչը, իսկ 1970 թվականից ընկլսած ՀԽՍՀ ԳԱ Երևանի (հիմա ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչության) տպարանի տնօրենն էր և զբաղեցնում է այդ պաշտոնը մինչև օրս: Անկասկած դյուրին չէր աշխատանքը մի բնագավառում, որտեղ տարեկան տպագրվում էին թվով մոտ 30 գիտական գրքեր և 14 ամսագրեր, որտեղ գործի բերումով նա հարաբերվում էր ամենատարբեր մարդկանց հետ, որտեղ գիտական միտքը վերջնականապես տրվում էր թղթին, որ դառնա մարդկանց ու ժամանակների սեփականությունը: Լ. Ազիզբեկյանը, սակայն կարողանում էր ճիշտ կողմնորոշվել, որի շնորհիվ էլ բոլոր բարդությունները նահանջում էին: Շատ ջրեր են հոսել այն օրվանից, երբ Լ. Ազիզբեկյանը սկսեց իր գործը: Այսօր նրա ղեկավարած տպարանը չի աշխատում նախկին ծանրաբեռնվածությամբ, փոքրացել է անձնակազմը, սակայն չեն փոքրացել պատասխանատվությունն ու բարեխիղճ վերաբերմունքը: Այսօր հանրապետության տարբեր տպարաններում աշխատում են Լ. Ազիզբեկյանի անցրած կադրերը և երախտագիտությամբ հիշում այն դասերը, որ առել են նրանից աշխատանքային եռուզեռով գերհագեցած այն տարիներին, երբ դրվում էին ակադեմիական տպագրության հիմքերը: Հիշում են բարի և հոգատար իրենց ղեկավարին, որը երբեք չէր զլանում օգնել նրանց, ովքեր ունեին այդ օգնության կարիքը, և երևի հենց դա էր նրա աշխատանքային երկարակեցության և լավ մարդու համբավը երբեք չվնասելու իր ունակության գրավականը:

Ասում են, թե լավ զինվոր չի այն զինվորը, ով չի երազում գեներալ դառնալ, և ես չգիտեմ, երազո՞ւմ էր արդյոք, գրաշար Լ. Ազիզբեկյանը հասնել տպարանի տնօրենի պաշտոնին, սակայն հիմա կարևորը դա չէ: Կարևորը գործի մեջ կայանալու կարողությունն է, գործին նվիրվելու ձգտումը, որ տարիների ընթացքում սովորության ուժ է ձեռք բերում հատկանիշներ, որ, ցավոք, քչերին են տրված և Լ. Ազիզբեկյանը, անկասկած, մեկն է այդ քչերից:

Այս ակնարկը, բնականաբար, չէր կարող և նպատակ էլ չուներ ամբողջապես ներկայացնել և գնահատել Լ. Ազիզբեկյանի 50-ամյա գործունեության բոլոր մանրամասները: Պարզապես հաճույքով ցանկացանք արձանագրել և շնորհավորել աշխատանքային գործունեության հոբելյանը մի մարդու, ում վաղուց արդեն լավ ճանաչում, սիրում և հարգում են մեր ազգային ակադեմիայում. իր ազնվաբարո ապրելակերպի, բարի և կամեցող բնավորության ու էլի շատ և շատ ուրիշ արժանիքների համար:

Ցանկանք նրան քաջառողջություն և բեղուն գործունեության նորանոր տասնամյակներ:

Ա. ԱՍԼԱՆՅԱՆ

ՀՈՒՇԵՐ

Կյանքի սերը սրտիս խորքում,
Պառկել եմ ես խրամատում՝ խոնավ ու ցուրտ,
Սարսափում եմ, սարսափում եմ ու...
Փարվում եմ իմ հուշերի խաս թևերին,
Քանդում եմ փառ թելերի գեր կծիկը,
Բացում սիրով, կարոտով լի ու ջերմությամբ
Իմ օրերի, կախարդական իմ հուշերի Ոսկե Տուփը...

Իմ հուշերի ժապավենը երիզում են մարգարտաշար
ընդելուզող արցունքներս,
Ջերմանում է խրամատը.
«Դու տեսնո՞ւմ ես, նայիր, այնտեղ՝
ջինջ երկնքի կապույտ ծոցում
շառագունել է բարձրացող քնքուշ արփին:
Նա լողո՞ւմ է, լողում դեպի կարոտ Փարպին.
Ահա գյուղը, օրրանը իմ, իմ կարոտի կիզակետը...
Եվ այդ պահին ինձ թվում է, թե խոցում է մատաղ հոգիս
հեռվում թողած սիրո նետը»:

Բայց... Ո՞վ հրաշք
հայտնվում է երազներիս հեզ դիցուհին,
Դարմանում է հոգուս վերքը՝ աստվածուհու իր
մատներով
Ու տանում է, տանում է ինձ մեր ձորերը, մեր սարերը,
Ու կանչում է սարվորներին...

Եվ գալիս են հորթուկները, գառնուկները,
հոտը պահող գամփռները:
Ու գալիս են մամիկները՝ հենց նոր կթած կաթը ձեռքին,
պարզում են ինձ լավաշի մեջ հեռվից բուրող թարմ
պանիրը.
Արցունքներս ողողում են լավաշ հացը...
Ծառս եմ լինում, ըմբոշխնում եմ նշխար-հացը,
Կրկին անգամ կուլ եմ տալիս տանջող լացը:

Սթափվում եմ, սթափվում ու հետևում եմ աստվածուհուն.
Աստվածուհին տանում է ինձ մինչ փեշերը Արագածի,
Տանում է, որ ծարավ սրտիս զովություն տան
աղբյուրները, առուները, պարզ լճերը Արագածի,
Տանում է, որ բույրը ըմպեմ հազարանուն, հազարագույն
ծաղիկների,
Տանում է, որ հավերժ կապվեմ աբրեշումե զով փեշերին
Արագածի՝
Հայացքով դեպ Մասիսները՝ մի-մի կարոտ վտարանդի:

Ու ես տեսա, ես զգացի՝
պատերազմով բեռնեբերան խրամատը լցվեց լույսով,
հույսով լցվեց:
Ու չքացավ սև սարսափը,
դարձավ պայքար, դարձավ Վրեժ ու Հաղթանակ,
Իսկ ես՝ Մարտիկ Հայրենաքաղծ:

Արամ ԵԴԻԳԱՐՅԱՆ
Սմոլենսկ. 1944 թ.
ՀՀ ԳԱԱ հիմնարար գիտական գրադարանի
օտար լեզուներով գրականության ֆոնդի
սեկտորի վարիչ

ԷՋԸ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼ ԵՆ ՀՀ ԳԱԱ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ
ԵՎ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՎԵՏԵՐԱՆՆԵՐԸ

Շուշին մերն է...

Վազգեն Սարգսյան

«Մտածեք էս բանակի մասին, սա է էս երկրի փրկությունը»

(ՎԱԶԳԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑԻՑ)

...Սա իմ վերջին էմոցիոնալ շեղումն է: Հաստատ վերջին:

Սիրել, հարգել բանակը: Էս տարածաշրջանը բարդ տարածաշրջան է: Աստված գիտի, ինչ է լինելու: Ոնց որ թե ավելի կանխատեսելի է, քան վեց տարի առաջ: Քան նույնիսկ հիսուն տարի առաջ: Մեծ Կովկասյան պատերազմ կլինի— չի լինի դժվար է կանխատեսել: Հոտը գալիս է: Պաշտպանության նախարարը դառնա վարչապետ, լրագրողները դառնան պաշտպանության նախարար, կամ արդյունաբերության, երկրի առանցքը բանակն է: Բանակ չունեցանք, մեզ ոչ ոք չի հարգելու: Վերջին տասը տարում մեր ստեղծած ամենալուրջ բանը բանակն է:

...Շուշին մեր ազգի վերջին հազար տարվա մեծագույն նվաճումն է եղել: Քո «չունեմ»-ները մոռացիր, դրանք բոլորն էլ ստեղծվելիք բաներ են, ինչ որ պիտի ստեղծվի արյունով, դա է ամենադժվարը:

...Հասկացեք վերջապես: Վերջին անգամ եմ ասում: Էլ չեմ ասելու: Սա իմ վերջին էմոցիոնալ խոսքն է: Էդ հաճույքն էլ ձեզ չեմ պատճառելու: Էսքան անկեղծանալու հաճույքը:

Մտածեք էս երկրի մասին: Մտածեք էս բանակի մասին. սա է էս երկրի փրկությունը: Սա է էսօր, ցավալիորեն, ամենակայացած արժեքը: Ցավալիորեն:

Մտածեք էս երկրի մասին:

ՈՒՐԱՐՏՈՒ. ԵՍ ՏԵՍԱ ԵՐԿԻՐԸ

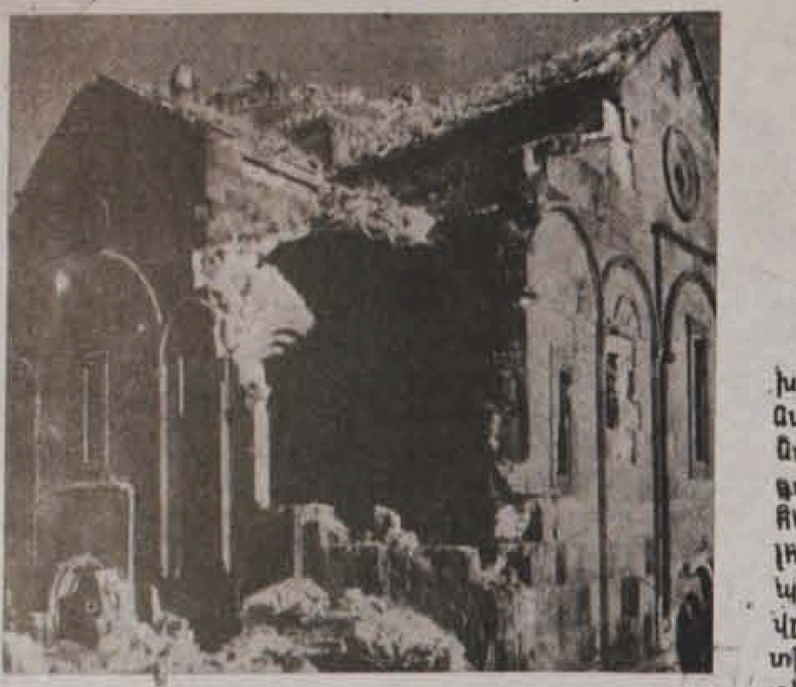

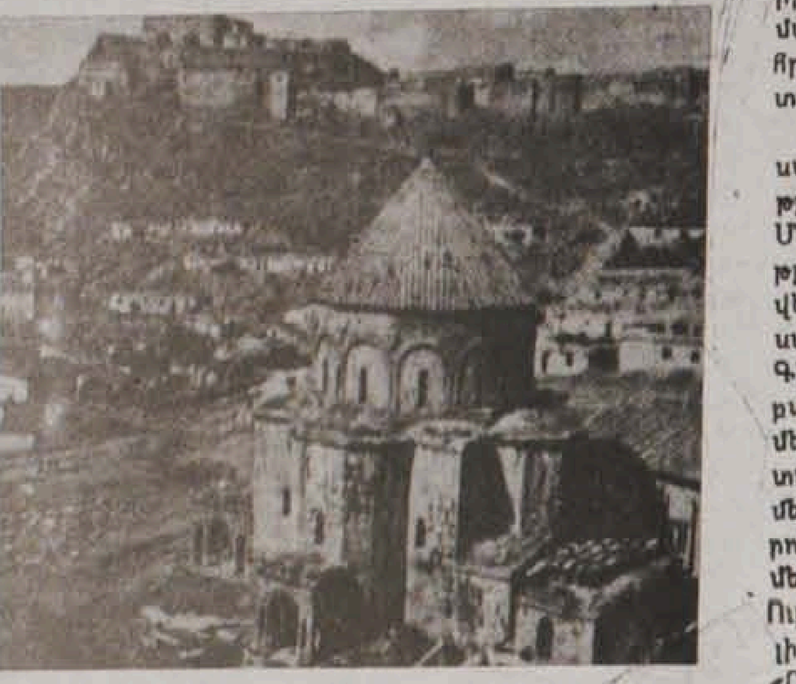

Վահագն Մկրտչյանի և Մանուշ Մկրտչյանի «Ուրարտու. ես տեսա երկիրը...» գրքույկի մասին:

Կան մարդիկ, որոնք աշխարհ են գալիս գեղեցիկի բնածին զգացողությամբ, իրենց նվիրում են ցանկացած մի գործի և նրանց անցողիկ ու հաղթահարելի են թվում բոլոր դժվարությունները: Այդպիսին է նաև Երևանի ժողովրդական տնտեսության ինստիտուտի դասախոս, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ Մանուշ Մկրտչյանը, որի գրչին են պատկանում բազմաթիվ տնտեսագիտական և հրապարակախոսական աշխատություններ.

Այդպիսի հրապարակախոսական բնույթի մի աշխատություն Մ. Մկրտչյանը (Վ. Մկրտչյանի համահեղինակությամբ) հրատարակեց 1999 թ. վերջերին, «Ուրարտու, ես տեսա երկիրը...» վերնագրով: Գիրքը բաղկացած է երկու բաժնից: Առաջին բաժինը համեմված է Վ. Մկրտչյանի տունդարձի ճամփան հուշող, մեր հողի ու հայրենիքի կարոտին, Վահան Տերյանին և մեր հինավուրց հայոց երկրին՝ Ուրարտուին, նվիրված հիանալի բանաստեղծություններով: «Ուրարտու» բանաստեղծության մեջ Վ. Մկրտչյանը նկարագրում է, թե ինչպես օտարները հայարձակ հողերով անցնելիս հարցնում էին հանդիպող մարդուն, թե ճամփաները ո՞ւր են տանում: Դեպի արևը, դեպի արտ,— լինում էր պատասխանը, և այդ օտարները մեր երկիրը անվանեցին Ուրարտ, Ուրարտու:

Աշխատության երկրորդ բաժինը նվիրված է Մանուշ Մկրտչյանի Արևմտյան Հայաստանի տասը քաղաքներ կատարած տուրիստական ուղևորության ժամանակ ստացած տպավորությունների շարադրմանը: Մ. Մկրտչյանի և իր գրուաշրջիկ ընկերների այս ուղևորությունը համարվել է ուխտագնացություն և նվիրվել արժանահիշատակ Վազգեն Առաջին կաթողիկոսի 90-ամյակին: Հաղթահարելով 470 կմ ճանապարհը, ուխտագնացները կես գիշերին հասնում են Կարս: Շրջելով հին Կարսի փողոցներով, ուխտագնացները զարմացել են, որ հին քաղաքը գրեթե ամբողջովին պահպանվել է: Այցելելով Կարսի պատմության թանգարան, Մ. Մկրտչյանը և իր ուխտագնաց ընկերները ցավով նկատում են, որ թանգարանում խնամքով պահպանված ու ներկայացված են հայկական արվեստի՝ դղնձագործության, արծաթագործության, կահկատագործության և հայ վարպետների էլի շատ գործեր, սակայն ներկայացված ցուցանմուշներից և ոչ մեկի վրա չի նշված դրանց հայկական ծագումը:

Ուղևորվելով Անի, որը Կարսից 46 կմ հեռավորության վրա է գտնվում, Մ. Մկրտչյանը գրում է. «Հսկա պարիսպները իրենց մեջ են ամփոփում 1319 թ. երկրաշարժի հետևանքով քանդված մի աշխարհ, սակայն դրանով հանդերձ, Անին ավերակների քաղաք չէ, նա տիեզերական առնեղծված է, զարմանալի հրաշք է և անգնահատելի մի արժեք»:

Ուխտագնացների ճանապարհը շարունակվում է դեպի Արևելյան Հայաստանի Իգդիր քաղաքը, որը 1921 թվականի Կարսի սովետա-թուրքական տխրահռչակ պայմանագրով հանձնվեց Թուրքիային: Ինչպես նկարագրում է Մ. Մկրտչյանը, Իգդիրը նոր քաղաքի տպավորություն է թողնում, թուրքական կառավարությունը լայնածավալ շինարարություն է սկսել քաղաքը թուրքերով բնակեցնելու նպատակով, որպեսզի հայկական սահմանի մոտ ամրացնի իր դիրքերը, սակայն նրանց շենքերի մեծ մասը գրեթե դատարկ են, թուրքերը դժկամությամբ են վերաբնակվում այնտեղ: Իգդիրի բնակչության մեծ մասը քրդեր են:

Իգդիրից 184 կմ հեռավորության վրա է գտնվում Բայազետը, որը պարսպանման բարձր սարալանջին հենված քաղաք է, իր հինավուրց բերդով՝ պատմական Դարոյնքի հզոր պաշտպանով, որը ցավոք ավերված է: Շարունակելով իրենց ճանապարհը դեպի Վան, ուխտագնացներն ավելի հաճախ են հանդիպում ռազմական մեքենաների, տանկերի, որոնց փողերն ուղղված են դեպի լեռները և հսկում են ամբողջ տարածքը քրդական վտանգից: Ըստ ավանդության, Վանը հիմնադրել է Ասորեստանի թագուհի Շամիրամը, բայց իրականում քաղաքը կառուցել է Ուրարտուի թագավոր Սարդար առաջինը՝ մ.թ.ա. 835—825 թվականներին, անվանել է Տուշպա և դարձրել Ուրարտական պետության մայրաքաղաք:

Այսօր Վանը նոր քաղաք է, լայնահուն փողոցներով ու ժամանակակից շենքերով, նույնիսկ «Ուրարտու» հյուրանոցով, բայց քարաշեն հայկական եկեղեցիներ ունեցող երբեմնի հայկական քաղաքում այսօր չկա ոչ մի գործող հայկական եկեղեցի: Ս. Տիրամայրը, ս. Նշանը, Պողոս-Պետրոսը, ս. Էջմիածինը, ս. Ստեփանոսը, ս. Վարդանը, ս. Սահակը, ս. Տիրանավորը և էլի շատ եկեղեցիներ քանդվել են և դրանց փոխարեն, դրանց տեղում կառուցվել են մզկիթներ:

Թուրքական «Հուրիեթ», «Ենի յուզել» թերթերի հրապարակումներից երևում է, որ այսօր էլ Թուրքիայում շարունակվում է հայկական հուշարձանների, քրիստոնեական թվով 29 եկեղեցիների ոչնչացումը: «Ռադիկալ» թերթի թղթակից Խաֆիտե Ցաշարը նշում, որ ս. Կիրակոսի վանքը քայքայվում է, չկան նրա գմբեթը և զանգը, իսկ «Ենի յուզել» թերթը անցյալ տարվա մայիսի 30-ի իր համարում գրում է, թե ինչպես Էյուբ քաղաքում գտնվող 300 տարեկան հայկական եկեղեցին պետք է քանդվի, որովհետև այն գտնվում է քաղաքի կենտրոնում և խանգարում է առևտրին:

Վանա լճից 18 կմ հեռավորության վրա է գտնվում Բիթլիս քաղաքը, որի մեկ, երկու հարկանի քարաշեն հայկական տներում ոչ ոք չի ապրում, մինչդեռ, դարասկզբին այդ քաղաքում եղել է 5 արական և 3 օրիորդաց դպրոց, 4 եկեղեցի և 4 մենաստան: Երիտթուրքերի ջանքերով Բիթլիսի հայությունը նույնպես աքսորվեց և բնաջինջ եղավ: Բնաջինջ եղավ նաև Մշո դաշտի թվով 94 հազար հայ բնակչությունը: Բնաջնջելով հայերին, վերացնելով հայկական եկեղեցիները, թանգարանները, թուրքական կառավարությունը իրականացրեց պանթուրքիզմի գաղափարը՝ «մեկ երկիր, մեկ ազգ»:

Չնայած Թուրքիան այսօր փորձում է խուսափել հայերի դեմ գործած ցեղասպանության պատասխանատվությունից, սակայն վաղ թե ուշ, ընտիպված է պատասխանել, թե որտեղ են պատմական Հայաստանում ապրող 4 միլիոն հայերը, նրանց քաղաքներն ու գյուղերը, դպրոցներն ու եկեղեցիները:

Ռաֆիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
Կենսաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

ԲԱՆԱՀՅՈՒՍԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ՝ «ԼՈՌԻ»

20-րդ դարավերջը արգասաբեր եղավ հայ բանագետների համար: Մեկը մյուսի ետևից լույս տեսան հայ ժողովրդական հեքիաթների 14-րդ հատորը (Վասպուրական), ազգային հերոսավեպի նախանշերման ու անդրանիկ տպագրության 100-ամյակի կապակցությամբ կազմակերպված գիտարշավի կողմից 70-ականներին գրի առած ու հրատարակության պատրաստած «Մասնա ծռերի» Դ հատորը, «Թալին» և «Լոռի» բանահյուսական ժողովածուները: Թըվարկած աշխատություններից յուրաքանչյուրը առնվազն տասը տարի է, ինչ սպասում էր իր մեկենաս-բարերարին, և ահա գտնվել են բարերարները, հայոց ազգային մշակույթը սատարող այդ [illegible] անհատները, Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Աշճյանի և իր մեկենասությամբ հայտնի Հարություն Մինոնյանի:

«Թալին» և «Լոռի» ժողովածուները տպագրվել են «Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն. նյութեր և ուսումնասիրություններ» մատենաշարով, որի վերջին՝ 19-րդ գիրքը լույս է տեսել 1991-ին: Ավելորդ չենք համարում նշել, որ վերջին տասը տարիներին հասարակական կյանքի վայրիվերումների հորձանուտում մոռացության մատնվեց մի կարևոր պատվիրան՝ ոչ միայն հացիվ կեցցե մարդ: Մոռացության մատնվեց այն, որ ամեն մի ժողովրդի ազգագրությունն ու բանահյուսությունը նրա ինքնության վկայությունն է, ինքնահաստատման խթանիչ կարևոր գործոններից մեկը:

«Լոռի» ժողովածուի նյութերը 1960—80-ական թվականներին պարբերական գործուղումների ընթացքում հավաքել, գրի է առել, ծանոթագրել և տպագրության պատրաստել ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի հայ ժողովրդական բանահյուսության բաժնի ավագ գիտաշխատող Թ. Գևորգյանը: Գիրքը կազմված է հիշյալ մատենաշարի համար մշակված սկզբունքներով և ցարդ լույս տեսած 19 գրքերն էլ առաջնորդվել են այդ սկզբունքներով:

Բանահյուսական նյութերը դասակարգված են ըստ ժանրերի. արձակ-պատմողական՝ հեքիաթներ, ավանդույթներ, զվարճախոսություններ. չափածո՝ երգեր, վիպական մանր ժանրի ստեղծագործություններ: Ըստ պատշաճի ժողովածուն ունի հանգամանալից առաջաբան, բարբառային բառերի բացատրական բառարան, ծանոթագրություններ, ցանկեր, պատմա-ազգագրական շրջանի քարտեզ՝ նյութերի ծագման վերաբերյալ անհրաժեշտ նշաններով, լուսանկարներ, հավելված, որում տեղադրված են Թ. Գևորգյանի ձայնագրած երգերի, մեղեդիների նոտագրությունները:

Ընդհանուր առմամբ ճիշտ և հիմնավորված համարելով գրքի կառուցվածքը, բանահյուսական ստեղծագործությունների դասակարգումը ըստ ժանրերի, ունենք հետևյալ նըկատառումները: Արձակ-պատմողականի «Հեքիաթները» բաժնում տեղադրված որոշ սյուժեներ («Երեք գանձ», «Մարդը մարդով է մարդ» և այլն) ճիշտ կլիներ առանձնացնել «Զրույցներ» խորագրի ներքո: Թեև պետք է խոստովանել՝ զրույցը իբրև առանձին ժանր՝ բարոյա-խրատական գործառույթով, հայ բանագիտությունը հատուկ քննության չի արժանացրել, սակայն այն, իբրև այդպիսին, կենդանի կենցաղավարում է: «Երգեր» բաժնում ընդգրկված են մի շարք երգերի ոչ ամբողջական, ավելի շուտ աղավաղված տարբերակները, որոնք սույն ազգագրական շրջանի բանահյուսության նկարագրին նույնիսկ անհարիր են: Նպատակահարմար կլիներ նրանց մասին հիշատակել առաջաբանում և բավարարվել դրանով, հատկապես որ դրանք առավել ամբողջական գրառումներով հայտնի են այլ ազգագրական շրջաններից: Նպատակահարմար չենք գտնում նաև ոչ հեռու անցյալի պատմական իրադարձություններին նվիրված վիպական երգի (էջ 182—183) ժողովածուում ընդգրկելը, թեև այն հետաքրքիր է իբրև վիպաստեղծման կենդանի գործընթացի նմուշ:

Ուշագրավ են գրքում զետեղված ավանդությունները ու զվարճախոսությունները, որոնց գերակշիռ մասը լույս է տեսնում առաջին անգամ. Նորություն են Լոռվա նշանավոր անհատների, առանձին, հասարակական կյանքում աչքի ընկած գերդաստանների հետ առնչվող պատմական զրույցները ու զվարճախոսությունները:

Լոռու պատմա-ազգագրական շրջանի բանահյուսության արդի վիճակը առաջաբանում լուսաբանված ու բնութագրված է հիմնավորված, փաստարկված: Որոշ ժանրեր, օրինակ, հեքիաթները, վարընթաց փուլում են, իսկ զրույցները, վիպական մանր ժանրի ստեղծագործությունները ոչ միայն կենցաղավարում են, այլև ստեղծվում են նորերը:

Կազմողը առաջաբանում ներկայացրել է բանահյուսական ստեղծագործությունների անմիջական կրողների սեռատարիքային խմբերը, նյութի ու դրանց առնչությունների յուրահատկությունները: Առաջաբանում շեշտվում է պատմա-ազգագրական շրջանի բանահյուսական երկացանկի համեմատական կայունությունը՝ պատճառաբանելով իրողությունը ժողովրդագրական գործընթացների, տեղաշարժերի թույլ ազդեցությամբ:

Ամփոփենք. լույս է տեսել մի հետաքրքիր, արդի բանահյուսության վիճակը ներկայացնող ժողովածու, որն ընդգրկում է հայոց աշխարհի գրեթե անխաթար մնացած մի այնպիսի պատմա-ազգագրական շրջան, ինչպես Լոռին է: Ափսոսանքով պետք է նշել, որ գրքում տեղադրված պատմական արժեք ունեցող լուսանկարները վերարտադրված են տեխնիկապես ցածր մակարդակով, նկատվում են նաև որոշ սխալներ ու աղավաղումներ:

Հուսանք, որ «Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն. նյութեր և ուսումնասիրություններ» մատենաշարի հաջորդ՝ 21 գիրքը ևս կգտնի իր մեկենաս-բարերարին:

Ալվարդ ՂԱԶԻՅԱՆ

Պոլսահայոց բանահյուսություն

Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի երաշխավորությամբ ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչությունը լույս է ընծայել բանասիրական գիտությունների դոկտոր Եվգենի Սվազլյանի «Պոլսահայոց բանահյուսությունը» մեծարժեք հատորը: Պոլիգրաֆիական առումով հույժ անթերի ու բարձրաճաշակ տպագրությունը իրականացրել է «Տիգրան Մեծ» հրատարակչության տպարանը:

Գիտական այս ծանրակշիռ հետազոտությունը հրատարակվել է ի շնորհիվ Կոստանդնուպոլսո Հայոց պատրիարք, ամենապատիվ Տ. Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Մութաֆյանի բարեշնորհ հովանավորության:

Տարակույս չունենալով, որ սույն բարձրարժեք և շատ անհրաժեշտ ուսումնասիրությունը անպայման կհետաքրքրի մասնագետներին ու նաև ոչ մասնագետներին, ձեր ուշադրությանն ենք ներկայացնում գրքի պատասխանատու խմբագիր, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Սարգիս Հարությունյանի ընթերցողին հղված խոսքը՝ որպես ներկա հատորի բազում արժանիքների բնութագիր և գնահատական:

ԽՄԲԱԳՐԻ ԿՈՂՄԻՑ

Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի առաջատար գիտական աշխատող, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վերժինե Սվազլյանի սույն աշխատությունն ուշագրավ ներդրում է հայ բանագիտական մտքի պատմության մեջ: Առաջին անգամ է մեզանում պոլսահայ բանավոր ավանդությունն արժանանում բազմաժանր գրառման, հետազոտման և ամբողջական հրատարակման: Ուշագրավ է նաև այն, որ այդ տքնաջան աշխատանքն իրագործվել է արմատներով պոլսահայ մտավորականի՝ հայաստանաբնակ մասնագետի անձնական նախաձեռնությամբ, այն էլ կարճատև ժամանակամիջոցում, հեղինակի համառ ջանքերի և հոգեռանդ նվիրումի շնորհիվ:

Ներկա հատորն ամփոփում է արդի պոլսահայության, այդ թվում նաև ընթացիկ դարի 20-ական թվականներից Թուրքիայի գավառներից Ստամբուլ ապաստանած հայության ներկայացուցիչներից, մասամբ նաև հայաստանաբնակ պոլսեցիներից անձամբ հեղինակի գրառած բանավոր ավանդության հարուստ տեսականին, որ հատկանշվում է ոչ միայն բանահյուսական դասական ժանրերով, այլև պոլսահայության կենցաղն ու հոգեբանությունն արտացոլող ազգագրական ու մշակութաբանական արժեքավոր տըվյալներով:

Այդ հարուստ ու բազմաժանր նյութերը հատորում ենթարկվել են գիտական պատշաճ համակարգման, օժտվել անհրաժեշտ ծանոթագրություններով, բանասացների սեռատարիքային տվյալներով ու լուսանկարներով, օտար ու բարբառային բառերի բացատրական բառարանով, պոլսահայ համայնքը բնութագրող պատմամշակութային ներածական ակնարկով, ինչպես նաև ժողովածուի մեջ ընդգրկված բանահյուսական-ազգագրական բազմաժանր նյութերի սեղմ բնութագրումներով:

Հեղինակի համառ, տքնաջան, նպատակամետ աշխատանքի շնորհիվ այսօր հայ ընթերցողի սեղանին է դըրվում պոլսահայության արդի բանավոր ավանդության համայնապատկերը բնորոշող բանագիտական մի ամբողջական աշխատություն, որն իր հայագիտական անուրանալի արժեքից բացի, ունի նաև համազգային ու համամարդկային նշանակություն՝ ժողովուրդների խաղաղ, ստեղծագործ համակեցության առումով:

Սույն աշխատությունը մեկ անգամ ևս վկայում է ծագումով պոլսահայ հեղինակի անմնացորդ հոգեհարազատությունն արևմտահայությանը, որի տարբեր հատվածների բանավոր ավանդության հազարավոր նմուշների գրառման, հետազոտման ու հրապարակմանն է նվիրել նա իր գիտակցական ու գիտական ամբողջ կյանքը:

Սարգիս ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
Բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

ԱՆԴՐԱԴԱՐՁ

Կինոնկարներում, հանդեսներում հաճախ ենք տեսել աշխարհի ամենաբարձր գագաթների նկարները: Արարատը տեսնում ենք ամեն օր, Էվերեստի, Ֆուջիի և Կիլիմանջարոյի նկարները հաճախ ենք տեսնում: Բայց ահա՝ Մաք Քինլիի լեռնագագաթի մասին առաջին անգամ լսեցինք, կարդալով ձեր թերթում «Պատանին՝ Մաք Քինլիի գագաթին» հոդվածը: Ուրախ կլինեինք, եթե թերթի համարներից մեկում տպագրեիք նաև այդ բարձր լեռնագագաթի լուսանկարը: Մենք հավաքում ենք աշխարհագրական նկարներ:

Դպրոցականներ՝ քույր ու եղբայր Մարտիրոսյաններ:

Խ.Կ.— Սիրելի դպրոցականներ, կատարում ենք ձեր առաջարկը: Մենք ուրախ կլինեինք, եթե ձեռքի տակ ունենայինք նաև լեռնագագաթը բարձրացողի լուսանկարը: Բայց տակավին նման հնարավորություն չունենք և բավարարվում ենք Ալյասկայի ամենաբարձր լեռնագագաթի՝ Մաք Քինլիի լուսանկարի հրապարակումով: Լեռը միշտ պարուրված է մութ ամպերով, իսկ նման պահ լինում է հազվադեպ:

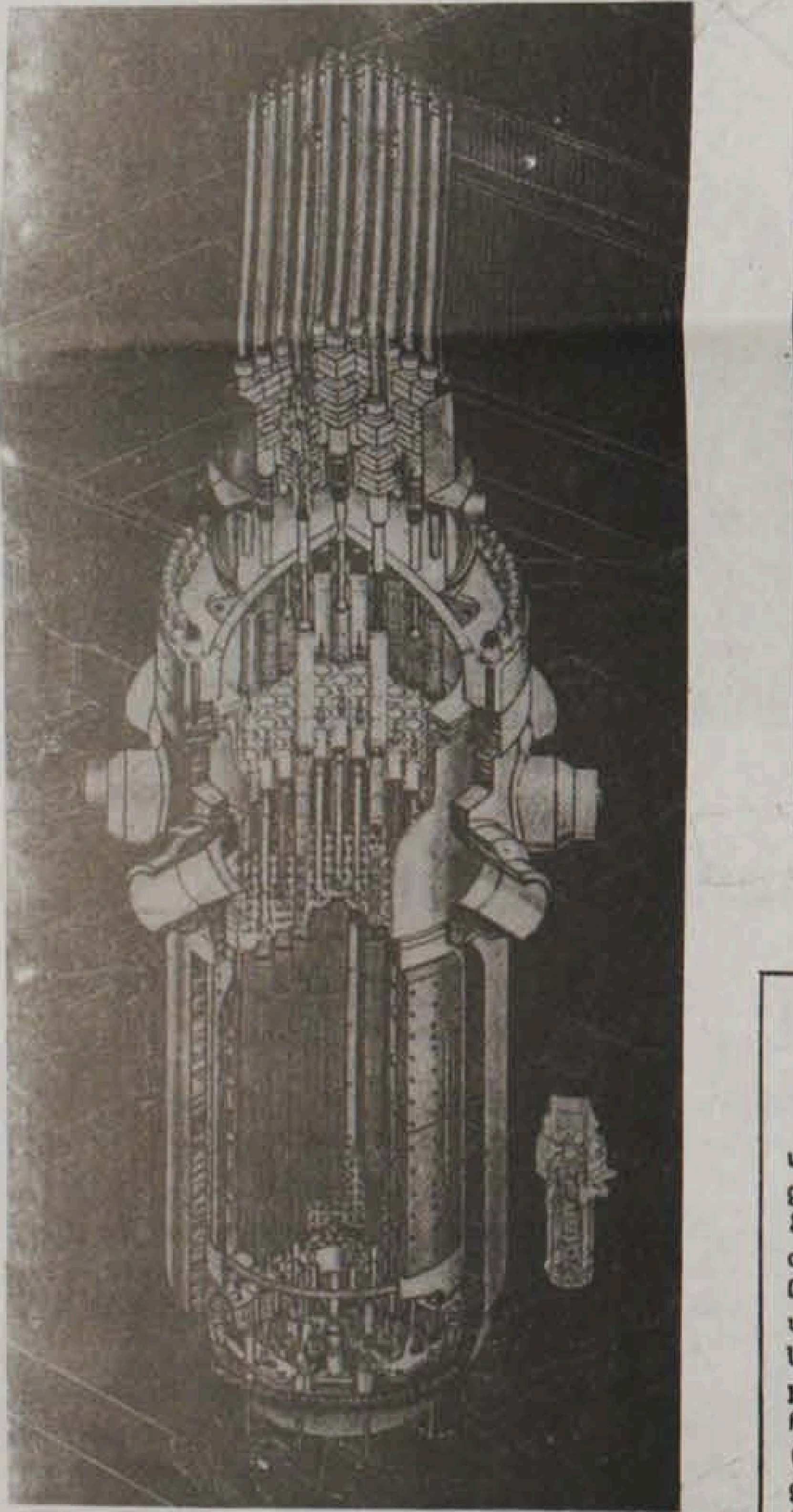

Ատոմայականի ռեակտորի կտրվածքը իսկական ատոմային ռումբ է հիշեցնում, թեև դանդաղ գործող, բայց՝ ատոմային ռումբ:

Ո՛չ, սա գիտաֆանտաստիկ կինոնկարի տեսարաններից չէ: Պարզապես ատոմակայանի դիսպետչերը հեռուստաէկրանի միջոցով հսկում է ռեակտորի աշխատանքը:

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՎԻ ԵՎ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԱՄԱՌԱՅԻՆ ԽՏԱՑՎԱԾ ԴԱՍԸՆԹԱՑՆԵՐԸ ՀՐԱՎԻՐՈՒՄ ԵՆ

Վենետիկի համալսարանի հայոց լեզվի և մշակույթի ամառային խտացված դասընթացները, Պո-Արաքս ընկերակցության գործակցությամբ, կազմակերպվելու են օգոստոսի 8—24-ը: Քննությունները՝ օգոստոսի 25-ին: Ժամանումը՝ օգոստոսի 1—2-ը, մեկնումը՝ օգոստոսի 26-ին: Դասընթացներն ունեն 4 մակարդակ՝ բացարձակ սկսնակներից մինչև առաջադեմ ուսանողների համար: Դասընթացները կանցկացվեն երկուշաբթիից ուրբաթ, օրը 4 անգամ (առավոտյան): Դասերին ներկա լինելը պարտադիր է: Տրվում է նաև համառոտ դասաշրջանին մասնակցելու հնարավորություն (օգոստոսի 1-ից 15-ը ներառյալ): Դասընթացներին մասնակցելու համար պահանջվող նվազագույն տարիքը 18-ն է: Անհրաժեշտ է ներկայացնել գրավոր դիմում, նշելով հեռախոսի համարը և, եթե կան, հեռապատճենի (ֆաքսի) համարը և էլ-փոստի (ի-մեյլի) հասցեն:

Արձանագրվելու վարձը՝ 1.050.000 իտալական լիրա է, որը մոտավորապես հավասար է 542 եվրոյի:

Համառոտ դասաշրջանի վարձաչափը 700 հազար իտալական լիրա է (361 եվրո): Այս գումարից 500 հազար լիրան պետք է վճարվի ընդունման գրավոր հաստատումից հետո՝ մինչև մայիսի 31-ը: Այս ժամկետից հետո կանխավճարի չափը կբարձրանա մինչև 600 հազար լիրա: Արձանագրման վարձի մնացած մասը՝ արևմտյան գլխավոր արժույթներից որևէ մեկով, անպայման պետք է վճարվի մուտքի օրը:

Պատմական Վենետիկում գտնվող համալսարանական ուսանողատանը կընձեռնվի բնակվելու հնարավորություն:

Հարկ եղած դեպքում հեռաձայնել Հ. Լևոն Զեքիյանին՝ հետևյալ համարով. +39(041)5207787, Իտալիայի ժամանակով երեկոյան 9—11 (21—23): Լավ ստուգել երկրների միջև եղած ժամանակների տարբերությունը: Հեռախոսահամարի զբաղվածության դեպքում կրկին փորձել և հստակ ու հատկանալի նշել անունն ու հեռախոսի համարը:

ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ս. թ. մայիսի 18—20-ը Երևանում ՀՀ ԳԱԱ Նախագահության Նիստերի դահլիճում կկայանա «Հայաստանի քիմիական գիտությունը XXI դարի շեմին» խորագրով միջազգային գիտաժողովը:

«ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ»

Գլխավոր խմբագիր՝ Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

Երևան—19, Մարշալ Բաղրամյան 24 դ, հեռախոս՝ 56-80-14:

«Տիգրան Մեծ» ՓԲԸ հրատարակչության: Դասիչ՝ 69268, գրանցման վկայական՝ 448: Ստորագրված է տպագրության՝ 06.05.2000 թ. (3434—3473):

«ГИТУТЮН» («Наука») — газета НАН РА